БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ
КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ
ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1958
ДЕКАБРЬ
13
СУББОТА
№ 245 (4215)

Өртээ 20 коп.

Бүгү улуска улуг ужур-дузалыг чуртталга тудуушкунун амгы үеде улам ыңай хөгжүдери болза бүгү-ле партия, совет, профэвилел, ажыл-агый органнарының, бүгү совет улустуң эң чугула сорулгаларының бирээзи болур деп Коммунистиг партия болгаш Совет чазак санап турар.

(СЭКП-ниң XXI съездизинге Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистеринден).

ЧУРТТАЛГА ТУДУУН БОТТУГ УДУРТУР

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь Пленумунуң чүүлдүг деп көргени «1959—1965 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң контроль чурагайларының» талазы-биле партияның XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин совет улус, делегейниң депшилгелиг бүгү кижилери улуг көдүрлүүшкүн-биле уткуп, ол төөгүлүг документтиң чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турар. Коммунизм тургузуушкунунуң ол улуг программазында чоннуң амыдыралын улам чаагайжыдар, ылангыя чуртталга тудугларын бүгү хемчеглер-биле калбартыр дугайын чугулалап айыткан.

Чуртталга тудуунуң айтырыын бистиң партиявыс эң чоокку чылдарда бүрүн шиитпирлээр дээш чугула хемчеглерни ап турар. Чүгле сөөлгү беш чылдарның дургузунда безин хоорайларда, ажылчын суурларда 216 миллион дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнары, а көдээ черлерде 3 миллион ажыг бажыңнар туттунган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың улуг сагыш салыышкыны-биле бистиң областа чуртталга тудуу элээн экижээн. Чүгле сөөлгү үш чылдарда безин күрүнениң акша-хөреңгизиниң күсели-биле 50 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү кылдынган, а күрүне чээлизиниң дузазы-биле болгаш боттарының камналгазы-биле ажылчыннар база албан-хаакчылар 28,7 муң дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнарын тутканнар. Колхозтарның орулгазы өзүп, колхозчуларның амыдыралының уламна чаагайжаан чоруу көдээде тудуг ажылының хөгжүлдезинге база улуг идиг болган. Чүгле сөөлгү беш чылдарның дургузунда безин колхозчу суурларда 7615 чуртталга бажыңнары ажыглалда кирген.

Моон-биле кады бистиң областа чуртталга тудуунуң темпизи амгы үениң негелдезин ыракта хандырып шыдавайн турарын айтыр херек. Бо чылдың он айларының тудуг планын областың районнары ниитизи-биле чүгле 73,4 хуу, а Кызыл хоорай 49,6 хуу күүсеткен. Ол болза удуртулганың ажыл-агыйжы эвес, шиитпирниң күүселдезинге негелде чок чоруктуң түңнели болуп турар.

Кандыг-даа ажылдың чедиишкинниг болуру организастыг удуртулгадан болгаш аңаа хынамчалыг белеткелден чугула хамааржыр. Бии-Хем районнуң колхозтары чыл бүрү 16 муң ажыг кубометр тудуг ыяжын кышкы үеде белеткээш, ону тудуг участоктарынга бүрүн сөөртүп ап келген. Моон уламындан район тудуг планын чыл бүрүде чедиишкинниг күүседип турар. Бо чылдың он айларында чуртталга тудугларының планын ол район 117,4 хуу күүсеткен.

Каа-Хем район Бии-Хем-биле бир дөмей байдалдарлыг: тудуг материалды белеткээринге девискээри таарымчалыг, колхозтарында күш-даа бар, машина техника-даа четчир. Ындыг турбуже, Каа-Хем район чуртталга тудугларының он айларда планын чүгле 35,6 хуу күүсеткен. Таңды болгаш Улуг-Хем районнарда байдал оон дээредевес.

Эрзин биле Тес-Хем районнар бо чылдың он айларында чуртталга тудугларының планын ыракта ажыр күүсеткен. Ол районнар-биле коллуунда бир дөмей байдалдарлыг хирезинде-ле Барыын-Хемчик район чуртталга тудуунуң он айларда планын чүгле 63,2 хуу күүсеткен. Амга чедир районнуң колхозтарында 700 ажыг өреге өглерде хевээр, ылангыя «Ленин оруу» колхозтуң кежигүннериниң 40 хуузу чуртталга бажыңнары-биле хандыртынмаан.

Чуртталга тудуунуң ажылында дески эвес, чамдык черлерде шак ындыг хожудаашкынның кол чылдагааны удуртулганың четпезинде. Партия райкомнары болгаш райкүүскомнар ажыл-агый, тудуг организацияларындан негелдени кошкак тургускан. Тудуг черлеринде, колхозтарда болгаш совхозтарда партия организациялары, көдээ Советтер чуртталга бажыңнарының тудуун хүн бүрү боттуг удуртур, ай санында графиктиң күүселдезин хынаар, ында күш-ажылды шын организастаар ужурлуг.

1959—1965 чылдарда Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң контроль чурагайлары бистиң чуртка чаагайжыдылганың, чуртталга тудугларының улуг программазын айыткан. Чеди чылдар дургузунда 15 миллион чуртталга бажыңнары, көдээге—7 миллион чыгыы бажыңнар туттунар. Бо талазы-биле бистиң обласка чуртталга болгаш коммунал тудугларын кылырынга 210 миллион рубль чарыгдаттынар. Ол сорулганы чедиишкинниг күүседири бистиң чугула хүлээлгевис. Ажылдың бүдүнгүрү, эки шынары дээш организастыг, амгызындан каш дакпыр күжениишкинниг ажылдаары чугула.

Чуртталга тудугларында четпестерни шиитпирлиг чайладыры болгаш мурнакчы дуржулганы, үлегерлиг чаа аргаларны нептередип ажыглаары тудуг черлеринден, колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларындан негеттинип турар. Бо талазы-биле колхозтарда болгаш совхозтарда партия организациялары, тудуг бригадирлери боттуг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Ажыл-херек бүрүзүн кижилер, кадрлар кылып бүдүрер. Ынчангаш оларның политиктиг билиин, мергежилин бедидери дээш партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды амгы негелдениң деңнелинге бедидери чугула.

СЭКП-ниң XXI съездизинге күш-ажылчы белек кылдыр чуртталга бажыңнарын тударының темпизин дүргедедир дээш социалистиг чарышты улам-на калбартыыңар!

СЭКП-НИҢ XXI СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

* * *

Коммунистиг күш-ажылдың ээлчээнде

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чеди чыл планының дугайында эш Н. С. Хрущевтуң партияның XXI съездизинге илеткелиниң тезистерин чугаалашпышаан, боттарының беш хүннер дургузунда кылган ажылының түңнелин үндүрер база келир үениң сорулгаларын чугаалажыр дээш Чадаана МТС-тиң механизаторлары слесарь цехинге чыглып келгеннер.

Механизаторларның хуралынга кол инженер эш Дубовцев сөс алгаш, улус ажыл-агыйын хөгжүдер, ылангыя көдээ ажыл-агыйның мурнунга салдынган сорулгаларның дугайын чугаалаан.

— Тарылга шөлүн калбартырынга, дүжүттүү бедидеринге механизаторлар шиитпирлиг рольду моон соңгаар-даа ойнаарлар. Бистиң районнуң колхозтарының тарылга шөлү 1965 чылда 20 муң ажыг гектарга калбарар. Бистиң механизаторларның сорулгазы болза, политиктиг болгаш техника талазы-биле билиивисти улам бедидип, техниканы бүрүнү-биле чөп ажыглап, машиналар септелгезин үлегерлиг чорударывыс болур. Септелгениң эрткен беш хонуктарында септекчилер шудургу ажылдап, 8 тракторларны септээш, мастерскаядан үндүрген. Ынчаарга чыл төнчүзүнге чедир 24 тракторларны септээр планныг бис. Часкы хову ажылдарының техниказын септээр хуусааны кыскалдырын чедип алыр аргалар бисте бар —деп эш Дубовцев чугаалаан.

Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистериниң дугайын МТС директору эш Моисеев допчузу-биле чугаалааш, чеди чылдың салдынган сорулгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш чоннуң патриотчу шимчээшкинин чуртта калбарганын демдеглээн. Чурттуң мурнакчы бүдүрүлгелеринде коммунистиг күш-ажылдың бригадаларының организастаттынганын болгаш олар күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алырын эш Моисеев чугаалаан.

Дараазында моторлар септээр белдирде коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бригадири эш Тениковка сөс берген.

Оон чугаалааны болза:

— Бистиң белдирниң коллективи коммунистиг күш-ажылдың бригадаларын организастаар дугайында Москваның, Ленинградтың ажылчыннарының эгелекчи чоруунга сеткил-сагыш ханыышкыны-биле ужурашкан. Бистиң бригада дараазында хүлээлгени алган бис: январь 25-ке чедир 46 моторларны эки шынарлыг кылдыр септеп доозар, артык кезектерни чөп чарыгдаар, септелге ажылдарының бот-үнезин 5 хуу чиигедир, күш-ажылдың сагылгазын чурумун шыңгыы сагыыр, ажыл шагы үзер, азы озалдаар чоруктуң таварылгазын болдурбас, күш-ажылга болгаш амыдыралга үлегерлиг болур, ажылдың квалификациязын бедидер, арагалаар мораль талазы-биле чурум чокталыр чоруктар-биле демисежир. Бистиң бригаданың кежигүннери алган хүлээлгезинге ээ болурун хүлээнгеннер.

Мотор септээр бригаданың кежигүннери соңгу өзек септээр цехтиң ажылчыннарын чарышка кыйгырган. Эш Тениковтуң удуртканы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы 11 моторларны септээннер.

Соңгу өзек септээр цехтиң ажылчыннарының мурнундан эштер В. Пимонов биле Черменев олар санал бергеш, мотористерден тудак чок ажылдаарын илерегейлээннер. Машина-трактор станциязының тудуг бригадазының мурнундан сөс алгаш, эштер Муха биле Кауров СЭКП-ниң XXI съездизинге төлептиг ужуражыры-биле электри станциязының, ийи өрээл чуртталга бажыңының тудуун январь 1-ге чедир доозарын хүлээнгеннер. Ол ышкаш бедиткен хүлээлгелерни токарьлар болгаш МТМ-ниң өске-даа ажылчыннары алган.

Чадаана МТС-тиң механизаторларының коллективи Кызыл-Мажалык МТС-тиң септекчилерин социалистиг чарышка кыйгырган.

Күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүн

Область типографиязының ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары партияның ээлчег чок XXI съездизин чыылдырар дугайында дыңнадыгны улуг өөрүшкү-биле уткааннар.

Партияның XX съездизинден бээр бо үениң иштинде типографияның коллективи эвээш эвес чедиишкиннерни чедип алган. Бараанныг продукция бүдүрүлгези барык-ла ийи катап көвүдээн. Парлап турар солуннарның, номнарның болгаш өске-даа полиграфия продуктуларының саны көвүдээн болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Оон-биле чергелештир бүдүрүлге шөлү элээн калбарган, типографиявыс амгы үениң нарын техникалары-биле бүрүн хандыртынган. Чүгле сөөлгү үш чылдарда безин солуннуң ийи зарыннарын харугда парлаар машинаны, ном хырбалаар, саазын кезер болгаш оон-даа өске янзы-бүрү техниканы типография алган.

А типографияның ажылында эң-не кол чүүл болза мурнакчы дуржулгалыг кадрларның санының өскени болур. Бистиң мурнакчыларывыс Ф. Гуркова, Е. Петракова, М. Сорокина оларга коллективтиң бүгү кежигүннери чоргаарланырлар. Оңгу классты доосkaш, бүдүрүлгеге келген аныяктар бисте эвээш эвес. Олар бүдүрүлгеге эки көргүзүглерни чедип алдышаан, хөй-нииттиң ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Ылангыя комсомол организациязының секретары Ю. Табуев, линотипист М. Бондарева, парлакчы В. Скобелин, цинкограф В. Рашупкина болгаш оон-даа өскелер ам бодунуң херээниң мастерлери болганнар.

Бистиң типографиявыс Хакасияның область типографиязы-биле социалистиг чарышты калбартпышаан, бо чылын багай эвес түңнелдерни чедип алган. Чыл планы ноябрь айның төнчүзүн таварыштыр бир ай бурунгаар күүсеттинген.

Ам үеде типография А. Макаренконуң «Педагогиктиг шүлүглелдерин», С. Сарыг-оолдуң «Шилиттинген чогаалдарын», О. Саган-оолдуң «Рассказтарын», С. Пюрбюнуң «Шүлүктерин» болгаш өске-даа номнарның парлаарын доозуп турар.

Типография продукциязынга областың өзүп турар негелделерин бүрүн хандырар төлээде, областың полиграфия баазазын калбартып, брошюра-дептерлекчи цех дээн ышкаш цехтерниң ажылын бүрүнү-биле механизастаары чугула. Ынчангаш чоокку чылдарда Кызылга тускай төлевилел ёзугаар чаа улуг типографияны тудары негеттинип турар.

Ындыг болза-даа чүгле чаа бүдүрүлге шөлдерин ажыглалга киирип тургаш продукция бүдүрүлгезин көвүдедип болур дээр болза ол шын эвес. Бисте ажыглаттынмайн турар арга курлавырлар хөй. Чүнүн-даа мурнунда цехтерге ажыл шагын долу ажыглаар дээш демиселди күштелдирер херек. Бүдүрүп турар продукцияның шынары чогуур негелделеринге четпейн турар.

Бо хүннерде бистиң чуртувустуң кайы-даа булуңнарында партияның XXI съездизинге Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин чугаалажып көрүп турар. Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистери область типографиязының ажылчыннарын күш-ажылчы чаа көдүрлүүшкүнче сорук киирген, ук көдүрлүүшкүннүң база бир чырыткыланчак илерегейлээшкини болза областа эң баштайгы коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бистиң коллективисте тургустунганы болур. Оон тургустунганындан бээр үр болбаан, ынчалза-даа ноябрь айның планын бригада 131 хуу күүсеткен. Бригада коммунистерден, комсомолчулардан болгаш кежигүн эвес эштерден тургустунган болгаш кижи бүрүзү идей-политиктиг болгаш бүдүрүлге талазы-биле билиин бедидип турар. Бригада кежигүнү А. Ткачев парлалга цехинде техминимум бөлгүмүн башкылап турар. Комсомолчу И. Сермавкина 1959 чылдың күзүнүнде Москваның полиграфия институтунга өөренип кирер. Бригаданың кежигүннери В. Магеря, А. Ткачев полиграфия техникумунга өөренип кирериңге белеткенип турарлар.

Амгы үеде типографияда элээн каш бригадалар коммунистиг күш-ажылдың бригадазынга кирериңге белеткенип, социалистиг чарышты улам калбартып турарлар.

Партияның ээлчег чок XXI съездизинге төлептиг ужуражыр дээш коллективтиң кежигүннери күш-ажылдың темпизин улам бедидерлер.

С. БЕРГЕР,
типографияның директору.

* *

Партияның кыйгырыынга кажан-даа белен

Бай-Тайга районнуң Сталин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары СЭКП-ниң ээлчег чок XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин хуралынга танышкан. Ол төөгүлүг документ көдээниң ажыл-ишчилерин күш-ажылга сорук киирип турар.

Колхозтуң мурнакчы саанчызы эш Сарыг-Тараа бодунуң саналынга совет кижилер дугайында Коммунистиг партияның сагыш салыышкыны канчаар-даа аажок улуг, илеткелдиң тезистерин бүгү чон-биле бир дөмей деткип тур мен деп чугаалаан. Чыл төнчүзүнге чедир 10 инектерниң бирээзинден-не 1000 кг сүттү саап алырын ол хүлээнген.

Тудуг бригадазының бригадири эш Делег-оол сөс ап чүве чугаалааш, коммунизм тургузуушкуну, совет улустуң улам-на чаагай амыдыралы дээш партияның салган улуг сорулгазын амыдыралга боттандырарынче бүгү күжүвүстү болгаш аргаларывысты үндүрер ужурлуг бис деп демдеглээн. Колхозчу өрегелерни чоокку хуусаада чуртталга бажыңнары-биле бүрүн хандырарынче, ылангыя 1959 чылда кылыр тудугларның ыяжын план ёзугаар чогуур үезинде белеткеп алырынче, тудугжу бүрүзү тус-тус онаашкан ажылдарының нормазын ажыр күүседиринче тудугжуларны ол кыйгырган.

Колхозчулар съездиге күш-ажылчы чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш чаа хүлээлгелерни алган болгаш илеткелдиң тезистерин өөренип турар. Партияның кыйгырыын күүседиринге кажан-даа белен дээрзин колхозчулар илерегейлээн.

Харылзаачыларның үнү

Улуг-Хем районнуң харылзаа конторазының коллективи 1959—1965 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң контроль чурагайларының дугайында эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин танышкаш, орулганың чыл планын 105 хуу күүседирин, радио точкаларының болгаш шугумнарының септелгезин доозарын, харылзаа ажылын улам-на экижидип, почта, парлалга чедирилгезин саадатпазын хүлээнген.

СЭКП-ниң XXI съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш «Чодураа» колхозта почтачы эш. Ноговицин парлалга чагылдазын колхозчулар ортузунга эки организастап, бүгү чагылдаларны чыл хуусаалыг чагыткан. Почта дажыырынга, чоннуң харылзаазын саадатпазын база хүлээнген.

Шагаан-Арыг хоорайга почта дажып ажылдап турган комсомолчу кыс Краморенко съездиге алдаржыдып, Кызылдан барган болгаш район иштинге почтаны сайгарарынга эки мергежип ажылдаар дээн сөзүн ээлеп, багай эвес ажылдап турар.

Хойжуларның хүлээлгези

Чаа-Хөл районнуң «Бурунгаар» колхозунуң колхозчулары СЭКП-ниң XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин танышкан хуралынга малдың продуктуулуун бедидер, малдың баш санын өстүрер талазы-биле планны күүседир бедик хүлээлгелерни алганнар.

Үр чылда хой кадарып келген Ойбаа 486 төрүүр хойларының хураганнарын менди камгалап алырын хүлээнген. Коммунистиг тургузуушкуннуң төөгүлүг программазын шиитпирлээр съездиге уткуштур декабрьда төрүттүнген хураганнарны бүрүн өстүрүп алыр мен деп, ол чугаалаан. Хойжунуң аалында 24 хой хураганнаан. Оларның 25 хураганнары семис, шыырак доругуп турар.

Саманду, Шаравии олар төрүүр хой бүрүзүнүң чаш төлүн бүрүн камгалап, хой бүрүзүнден кыргып алыр дүк планын күүседир дээш кызымак ажылдап турарлар. Ол колхозтуң ирт кадарчызы Түрбү бо чылын ирт бүрүзүнден 2 килограмм дүктү алган болза, келир чылын 2,2 килограмм дүктү алырын хүлээнген.

Бо малчыннар кыштагларынга чылыг кажааларны, чаш малга чидирттир чымчак сигенни боттары кезип белеткеп алган, ам малдың чаш төлүн хүлээп алырынга беленнер.

Агитаторларның дуржулга солчуушкуну

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда партия организациязы агитаторларның семинарларын болгаш чөвүлел хуралдарын ай санында чорудуп турар. Чоокта чаа ында школада партия организациязының дуржулгалыг агитатору башкы эш Каң-оол бодунуң агитация ажылының дуржулгазын чөвүлел хуралга чугаалап берген. СЭКП-ниң XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин болгаш школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш чуртта улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай хөгжүдер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистерин ажылчы чонга канчаар таныштырып турар дугайында бодунуң дуржулгазын эш Каң-оол агитаторларга тодаргай тайылбырлап берген.

Моон соңгаар колхозта болгаш школада партия организацияларының агитаторларының каттышкан чөвүлел хуралдарын кылып, оларның дуржулга солчуушкуннарын кылып турары ажыктыг деп чүвени ол чөвүлел хурал көргүскен.

Россия Федерациязының чогаалчыларының Бирги съездизи

Россия Федерациязының чогаалчыларының Бирги съездизи Москвага декабрь 10-да ажылын үргүлчүлеп турган.

Эртенги хурал А. Казанцевтиң чүве чугаалааны-биле эгелээн. Оон чугаазы колдуунда эртем талазы-биле тоолчургу чогаалдарга хамаарыштыр болган.

Миллион-миллион совет аныяк оолдар, кыстарның мурнундан съездиниң киржикчилеринге ВЛКСМ ТК-ның секретары Н. Месяцев байыр чедирген. Совет литераторларның эң-не улуг отряды—РСФСР-ниң чогаалчыларынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун совет аныяктар бүгү чүрээнден күзеп тур. Аныяктарга улам чоок болуңар, бистиң национал чоргааралывыс болур чогаалдарны улам хөй-биле бижиңер деп силерни кыйгырып тур бис дээрзин эш Н. Месяцев чугаалаан.

Уругларга ном үндүрер черниң парлап үндүрүп турары солун ужуралдарга холбашкан чогаалдар библиотеказы-биле чергелештир уругларга төөгү-революстуг чогаалдарны үндүрүп турарын организастаар болза эки деп күзелди чогаалчы А. Васильев чугаалаан. Ном садыглаашкынының культуразының дугайында элээн каш саналдарны ол киирген болгаш чаа номнарны пропагандалаарын экижидериниң эргежок чугулазын чугаалаан.

Совет чогаалчылар бодунуң бирги съездизинге муң-муң номнарлыг ужуражып турар деп С. Кожевников чугаалаан. Ол номнарның эң дээрелери бистиң чурттуң даштынче «туристер» болуп эвес, харын коммунизмниң болгаш улустарның найыралының улуг идеязы дээш өңнүктер болгаш демиселчилер болуп тарап нептерээн. Чогаалдың өйү келген сорулгаларының дугайында ораторнуң чугаалааны: чогаалчылар амыдыралче улам ханызы-биле шымнып кирер болгаш боттарының чогаалдарынга ону бижип илередир дээрзин съезд шиитпирлии-биле чугаалаар ужурлуг.

ССРЭ-ниң культура министри Н. А. Михайлов съездиниң киржикчилеринге чурттуң культура ажылдакчыларының хөй санныг армиязының мурнундан байыр чедирген. Совет чогаалдың жанрларының хөгжүлдези-биле холбашкан чамдык айтырыгларны ол чугаалаан. Ылангыя эң-не массалыг уран-чүүл—кино дугайында ол чугаалаан. Уран-чечен фильмнерге сценарийлер бижип чогаадырынче онза кичээңгейни салыр дугайында чогаалчыларны эш Михайлов кыйгырган. Оратор бодунуң чугаазынга чуртта шии чогаалының болгаш ном үндүрүлгезиниң херээн хөгжүдериниң сорулгаларын тодаргайы-биле чугаалаан. Эң чоокку чылдарда техниканың эң чаа чүүлдери-биле чепсеглеттинген полиграфияның чаа-чаа улуг бүдүрүлгелерин тургускан турар дээрзин ол дыңнаткан.

Совет Армияның болгаш Флоттуң бөлүк офицерлерин съезд чылыы-биле уткаан, олар болза Россия Федерациязының чогаалчыларынга чурттуң Чепсектиг Күштериниң мурнундан байыр чедирер дээш келгеннер. Белорус чогаалчылардан орус черниң бүгү чогаалчыларынга изиг байырны болгаш чедиишкинниг болур дугайында күзелди А. Кулешов дамчыдып берген.

Чуваш чогаалчы П. Хузангай база чүве чугаалаан. Л. Соболевтиң илеткелинде чуваш чогаалды РСФСР-ниң чечектелип турар чогаалдарының бирээзи кылдыр адап чугаалады дээрзин ол айыткан. Сөөлгү чылдарда бистиң проза чогаалывыс көскүзү-биле сайзыраан, чуваш чогаалчыларның боттарының чогаал ажылынга негелделии өскен деп оратор чугаалаан.

Эртенги хуралга С. Орлов, А. Жаров, М. Карим, Ю. Ванаг, С. Попов, А. Мусатов олар база чүве чугаалааннар.

Декабрь 10-да кежээки хуралга РСФСР-ниң чырыдыышкын министри И. Афанасенко бир дугаарында чүве чугаалаан. Өөредилгени бүдүрүлгечи күш-ажыл-биле холбаштырган турар чаа школа бистиң чечен чогаалывыстың кол темаларының бирээзи болур ужурлуг деп ол чугаалаан. Башкылар бистерниң болгаш чогаалчылар силерниң мурнувуста нийти сорулга—кандыг-даа бергелерни ажып эртип, демисежип болгаш тиилеп шыдаар күштүг күзел-соруктуг кижилерни кижизидер деп сорулга туруп турар дээрзин эш Афанасенко чугаалаан.

— Чер болганда кайда-даа чечен чогаалдың аныяк күштериниң чалгыннары дыңзып турар—деп съездиниң индириинден шүлүкчү С. Смирнов чугаалаан. РСФСР-ниң бүгү улустарының чогаалчыларының чогаалдарын калбаа-биле парлап үндүрер дугайында сагыш салыышкынын «Совет Россия» деп ном үндүрер чер бодунга хүлээп алган турар ужурлуг деп оратор санап турар.

Кежээки хуралга оон ынай чогаалчылар М. Мамакаев, Ю. Лаптев, профессор И. Анисимов, А. Мирцхулава, Л. Татьяничева олар база чүве чугаалааннар.

(СЭТА).

«1959—1965 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң контроль чурагайларының дугайында» СЭКП-ниң XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң кежигүннери нийти хуралынга чугаалашкаш, бедик политиктиг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп албышаан, чеди чылдың дургузунда артельдиң ажыл-агыйын, эң ылангыя мал ажылын хөгжүдеринче болгаш колхозчуларының культурлуг амыдыралын улам-на бедидеринче кичээңгей салган.

Чурукта: солагай талазында зал, оң талазында колхозта партия организациязының секретары эш С. Бадарааның санал берип турары.

Областың ээлчег чок сески партия конференциязы

1959—1965 ЧЫЛДАРДА ССРЭ-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ КОНТРОЛЬ ЧУРАГАЙЛАРЫНЫҢ БАЗА ОБЛАСТЫҢ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Конференция бо чылдың декабрь 9-та болуп эрткен. Илеткечи—СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока болгаш санал бергеннер бистиң Төрээн чуртувустуң чечектелиишкининиң, оон экономиктиг күчү-шыдалын быжыглаарының, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруун болгаш культурлуг деңнелин бедидериниң дугайында бистиң Коммунистиг партиявыстың соксаал чок сагыш салыышкынының база бир чаа илерээшкини эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистеринде база СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң школа дугайында тезистеринде чайыннандыр көстүп турарын конференцияга өөрүшкү-биле демдеглеп турганнар.

Ол документилерни Тываның ажылчы чоннары черчерде калбаа-биле таныжып, партия чырыдыышкынының четкизинде ханызы-биле өөренип турарының дугайын чүве чугаалаан кижи бүрүзү демдеглеп турган.

Келир чеди чылда чурттуң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң контроль чурагайлары коммунистиг тургузуушкуннуң улуг чаагай программазы болуп турар болгаш ында партияның ленинчи национал политиказы чайыннандыр көргүстүнген деп түңнелди конференция кылган.

Тыва областың ажыл-агыйы, культура тургузуушкунунуң чечектелиишкининиң дугайында СЭКП ТК-ның, Совет чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының база дорт дузаламчызының ачызында сөөлгү чылдарда чедип алдынган чедиишкиннерни илеткелчи-даа, санал берген делегаттар-даа демдеглээн. Делегаттар партияның тургускан чаа сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринче угланган саналдарны берген, ажылда четпестерни илереткен болгаш СЭКП-ниң ам болур ээлчег чок XXI съездизинге төлептиг уткуражыр дээш ажылчы чоннарның чүткүлдүг күш-ажылының, политиктиг көдүрлүүшкүнүнүң дугайын демдеглеп турганнар.

Конференция СЭКП-ниң XXI съездизинге чугаалажыр төөгүлүг документилерни чаңгыс эп-сеткилдиг деткээн болгаш областың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң чеди чыл планының чамдык кол-кол контроль саннарын тодаргайлаан база ону күүседирде областың партия организациязының сорулгаларының дугайында доктаалды үндүрген.

Эш С. К. ТОКАНЫҢ илеткелинден

«1959—1965 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң контроль чурагайлары» деп, эш Н. С. Хрущевтуң СЭКП-ниң XXI съездизинге илеткелиниң тезистеринде салдынган бистиң чуртувустуң моон соңгааргы хөгжүлдезиниң кол-кол сорулгаларын эш Тока илеткелиниң эгезинге тайылбырлап чугаалаан.

Ол тезистерде салдынган сорулгаларны боттандырар дээш СЭКП обкомунуң бюрозу биле облкүүском чаа чеди чылда бистиң областың ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле чамдык практиктиг хемчеглерни ажылдап кылганын болгаш бадылааның эш Тока илеткелинге оон ыңай тодаргай чугаалаан.

Областың бүгү экономиказының үндезини моон соңгаар-даа кедээ ажыл-агый болуп артар, а оон кол адыры мурнуку хевээр мал ажылы болур. Малдың баш санын өстүреринче, шынарын экижидеринче болгаш оон продуктулуун дыка бедидеринче кол кичээнгейни салыр.

СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында Тываның кедээ ажыл-агыйы сөөлгү чылдарда өзүп, экономика талазы-биле быжыккан. Ылангыя СЭКП ТК-ның сентябрь (1953 ч.) Пленумунуң соонда кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрери дыка көвүдээн. 1953 чылдан 1958 чылдың ноябрьга чедир ниитиниң малының баш саны: мыйыстыг бода мал 1,5 катап, хой болгаш өшкү 2,3 катап, хаван 2,7 катап көвүдээн. Тарылга шөлдери 2 катап, тараа бүдүрери 4,2, эът—2,4, дүк—2,8 катап өскен. 1953 чылдыынга бодаарга 1958 чылда областың колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге тарааны 763,4 муң центнер, дүктү 7665 центнер, сүттү 89,5 муң центнер болгаш эътти 70,4 муң центнер хөйнү саткан. Колхозтарның орулгалары 3 ажыг катап көвүдээн.

Ынчалза-даа маңаа оожургавайн, эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистеринде салдынган сорулгаларны барымдаалааш, СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш облкүүскомнуң ажылдап кылганы даразындагы хемчеглерни шиитпирлээринче улуг күженишкиннерни салыр ужурлуг.

Мал ажылының талазы-биле. Областың бойдус байдалдары, мал ажылын чорударынга чоннуң дуржулгазы, аажок делгем одарлар болза, чоокку 10—15 чылдарда малдың ниити баш санын 3—4 миллион чедирерин болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедирин хандырар. Бо сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээри делгем одарларны ажыглаарын чер ажылын хөгжүдери-биле болгаш быжыг чем суурну тургузары-биле дүүштүрерин негеп турар. Ооң-биле холбаштыр келир чеди чылда мындыг сорулгалар салдынган: 430 муңга шынаа-одар черлерни немей суггандырар, 1958 чылга турганынга улур малга бөлүүн чемнерни белеткээрин 2,3 ажыг катап, шыктыг чемнерни—3,2 катап көвүдедир болгаш 106 муң тонна концентраттыг чемнерни белеткээр. Бо бүгүнү бир бодага шилчидерге 4,8 центнер бөлүүн, 4,7 центнер шыктыг; 1,1 центнер концентраттыг чемнер онаажыр. Мал чеми культураларга кол черни кукуруза ээлээр.

Малдың ниити баш санын 2,1 ажыг катап өстүрер. Хой ажылын хөгжүдеринге кол угланыышкын—чамдык колхозтарга каракуль болгаш өөт-чаглыг хойларны арттырбышаан, нарын болгаш чартык нарын дүктүг хойларны өстүрери болур. Үрелел ажылынга кол черни тус черниң кара-баштыг ак хойларын мериное кошкарлар-биле тарып боозадыр ажыл ээлээр.

Эъткир-сүткүр угланыышкынныг мыйыстыг бода малдың шынарын симменталь уксаа-биле, а эъткир малды астрахан болгаш казах уксааларның бүдүрүкчүлери-биле экижидер. 1965 чылда областың колхозтарынга болгаш совхозтарынга эъткир малдың улуг-хуузун барык 66 хуу, Өвүр, Тес-Хем, Эрзин, Сүт-Хөл болгаш Бай-Тайга районнарга төрүүр инектиң коданынга эъткир угланыышкынның инектериниң санын 90 хуудан эвээш эвес, а Каа-Хем, Таңды болгаш Бии-Хем районнарының колхозтарынга болгаш совхозтарынга—30—35 хуу чедирери планнаттынып турар. Ол ышкаш келир чеди чылда чылгы малдың уксаалыг шынарын экижидериниң хемчеглери районнарның байдалынга таарыштыр чорруттунар.

Мал ажылының ниити продукциязын бүдүрериниң элээн өзүлдези көрдүнүп турар. Эът (дириг деңзи-биле) 2,2 катап, дүк 3,1 катап, сүт 1,9 катап көвүдээр. Мону кедээ ажыл-агыйның 100 гектар ажыглалдыг черинге онаалтыр алырга: эът 7,4 центнер, дүк—71,5 кг, сүт 7,7 центнер болур.

Ниитиниң малындан аңгыда колхозчуларның, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның малын база дыка өстүрер.

Хаван эъдин бүдүрерин амгы турганындан 4,8 катап, куш эъдин—барык 7 катап өстүрер. Семиртир азыралга бо чылын 8,5 муң баш хаваннар турган болза чеди чылдың төнчүзүнде ону 41800 баш чедирер.

Чеди чылдың дургузунда бир улуг хойдан ортумаа-биле дүк кыргылдазын колхозтарга 1,7 кг турганындан 2,5 кг, совхозтарга 2,9 килограммдан 4,17 кг, «Элегес» совхозка 5 кг чедир көвүдедири; эъткир-сүткүр инек бүрүзүнден сүт саалдазын колхозтарга 968 кг турганындан 1930 кг, совхозтарга 1770 килограммдан 3000 кг, а «Элегес» совхозка 4100 кг чедирери көрдүнүп турар.

Оон-биле кады малды эргежок чугула кажаалар-биле хандырарының улуг ажылдары кылдынар.

Мал ажылының бөгүнгү байдалын ап көөрге, улуг четпестер бар. Мал ажылының продуктулуу ниити областа, колхозтарның кол нуруузунда болгаш чамдык совхозтарда амга чедир чавыс деңнелде турбушаан.

Шээр малды одарладып семиртириниң планы бо чылын чүгле 64.5 хуу, оон ниитинде Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарынга 13-ле хуу күүсеттинген. Күрүнеге дужаар хойнуң дириг деңзизи ол районга ортумаа-биле 33,5 кг болуп, эрткен чылдыындан 5,5 кг чавыс болган. Таңды, Чаа-Хөл, Тес-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнарының колхозтарында байдал база ындыг. Хаваннарны семирти азыралга тургузарының планын область 65 хуу, а Таңды районнуң колхозтары ону чүгле 20,6 хуу, Каа-Хем районнуң—37,5 хуу күүсеткен.

Чемнер-биле болгаш кажаалар-биле багай хандырганының түңнелинде ниитиниң малының баш санының чидирери улуг болбушаан турар. Ылангыя Таңды, Эрзин, Улуг-Хем болгаш Каа-Хем районнарының колхозтары эрткен кыжын улуг чидиригге таварышкылаан.

Эрткен чылдың дуржулгазы бар турда-ла малды кажаалар-биле хандырарының байдалы бөгүнде дыка багай болуп турар. Ылангыя Улуг-Хем, Таңды районнарның колхозтарынга мал кажааларының тудуу тендии багай болуп турда, ол районнарның удуртур ажылдакчылары эштер Верзилин, Достак-оол, Градобоев болгаш Шыырап олар амга чедир дүвүрээзин көдүрбээннер. Бай-Тайга, Чаа-Хөл, Каа-Хем районнарда мал кажааларын тудар болгаш септээр ажыл кошкак чорутунган. Малдың ырак кыштагларынче чемнер сөөртүлгези амдыгаа чедир-ле организастаттынмаан, малчыннарны чаагайжыды туттунган чурттлага бажыңнары-биле болгаш культура-амыдыралдың өске-даа чүүлдери-биле хандырарынче. Ылангыя Таңдыда «Найырал» колхоз, «Межегей» совхоз, Тес-Хемде Ленин аттыг, Чөөн-Хемчикте Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы», «Коммунизмче орук» колхозтар болгаш өскелер-даа эвээш сагыш салып турар.

СЭКП обкому, облкүүском, райкомнар, райкүүскомнар, кедээ ажыл-агый болгаш өске-даа организациялар мал ажылын чорударының культуразын бедидер херекке удурткулганы, контрольду болгаш практиктиг дуза чедирерин үндезини-биле экижидери, колхозчуларны, совхозтар болгаш МТС-тер ажылдакчыларын мал ажылында салдынган сорулгаларны күүседиринче мобилизастаары чугула.

Силос салырынга улуг ажыктыг культура болур кукуруза тарылгазын калбартыры-биле чергелештир колхоз, совхоз бүрүзүнге мал чеми сигеннерниң, картофельдиң болгаш ногааларның тарылгазын база көвүдедир. Оон ыңай малдарның уксаазын экижидериниң, продуктулуг төрүүр малдарның шилилгезин чорударының, ферма бүрүзүнге малдың үчедун тургузарының, эң камналгалыг болгаш чиик өртектиг мал кажааларын тударының, эът-сүт угланыышкынныг мал фермаларын механизастаарының болгаш мал кыштагладыышкынының чедиишкинниг чорударының хемчеглеринге илеткелчи доктааган.

Келир чеди чылда кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери колхозтарның болгаш совхозтарның мал ажылын күштүг көдүрер талазы-биле ёзулуг организакчылар болгаш массаның дузалакчылары болур ужурлуглар.

Чер ажылы. Чер ажылын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле 1958 чылда областың ажыл-ишчилери багай эвес түңнелди чедип алган. Часкы тарылга кыска хуусаада организастыг чоруттунган болгаш агротехниктиг хемчеглер элээн экижээн. Тараа культураларының ниити чыылдазының планы дыка ажыр күүсеттинген, күрүнениң шыгжавырынга 5,5 млн. пуд тарааны дужааган болгаш областың ажыл-агыйының аъш-чемге, үрезинге тараа херегцели хандырттынган.

Ындыг болза-даа чер ажылының продуктуларын улам ыңай көвүдедиринге амга чедир ажыглаттынмайн турар улуг курлавырлар областың ажыл-агыйларында ам-даа бар дээрзин эш Тока демдеглээш, чаа, чеди чылда чедип алыры-биле төлевилеп турар хемчеглерни чугаалаан.

1957 чылдаазынга бодаарга тарылга шөлдерин 1965 чылда барык 2,7 катап калбартыр болгаш тараа бүдүрерин 1958 чылдың деңнелинге бодаарга 65 хуу көвүдедир. Ол ышкаш өске аъш-чемниң болгаш мал чеми культураларны бүдүрерин дыка көвүдедири көрдүнүп турар.

Кедээ ажыл-агыйда бүдүрүлгениң кол чепсээ болур черниң ажыглалын улам ыңай экижидери келир чеди чылдың планында көрдүнүп турар. Кедээ ажыл-агыйның ажыглалдыг 100 гектар черинге онаалтыр чер ажылының кол-кол продуктуларын бүдүрерин канчаар төлевилеп турарын даразында саннардан көрүп болур.

	1958 ч. турганы	1965 ч. чедип алыры
Тараа (центнер-биле)	49,1	76,5
Картофель »	1,8	9,0
Ногаалар »	0,5	7,0

236 муң гектардан эвээш эвес биче продуктулуг одар болгаш сиген кезер черлерни аъш-чемниң болгаш мал чеми культураларның тарылгазынга ажыглаар база ындыг черлерге чаңгыс чылда болгаш хөй чылда үнер сигеннерни тарып турган, оларның хөрзүн кырын экижидер хемчеглерни алыр.

Бүгү ажыл-агыйларга кедээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидериниң хемчеглерин чорудар. Чижээ, 1965 чылда шын тарылга ээлчештирилгезинге кирер болгаш шиңгээдип алыр, суггаттыг черлерге суггарылганы бүрүн чорудар, органиктиг болгаш минералдыг удобрениелерни ажыглаар, кедээ ажыл-агый хоралакчылары-биле болгаш бок үнүштер-биле демиселдиң хемчеглерин алыр.

Кедээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидериниң чугула чүүлү сорттуг тарылгаларже калбаа-биле шилчиири болур. Областың колхозтары болгаш совхозтары 1959 чылда чазын чажып тарыыр кызылтастың болгаш чиңге-тарааның тарылгазын бүгү шөлге чүгле сорттуг үрезиннер-биле, арбайның база суланың үрезин участоктарынга тарылганы райончуткан сорттар-биле чорудар аргалыг. Ооң-биле кады 1965 чылга чедир картофельдиң сорттуг тарылгаларынче калбаа-биле шилчиир төлээде, ооң сорттуг үрезиннерин шилип, өстүрер, көвүдедир ажылды 1959 чылдан эгелеп организастаары чугула.

1959 чылды малга шыктыг чемнерни бүдүрериниң күштүг культуразы болур кукурузаның ногаан массазының дүжүдүн дыка бедидериниң чылы болдурар болгаш ажыл-агый бүрүзүнге гектар санындан 300-тен эвээш эвес центнер ногаан массаны өстүрүп алырын хандырар.

Партия, совет болгаш кедээ ажыл-агый органнарының тодаргай сорулгазы болза, чоокку бүдүн чартык-ийи айларда ажыл-агый бүрүзүнге 1959—1965 чылдарда ажыл-агыйның хөгжүдериниң планын ажылдап кылгаш, ол планны күүседириниң тодаргай хемчеглерин айтыры болур.

Планны күүседиринге кол чүүл болза, ам ажыл-агый бүрүзүнге кадрларны шилиири болгаш белеткээри болур. Тракторларның болгаш кедээ ажыл-агый машиналарының санының өзүлдези-биле холбаштыр 1965 чылда туруза чогуур чүгле трактористерниң, комбайнерлерниң саны 5690 кижи чедер. 1959 чылда областа 700 трактористерни, 150 комбайнерлерни немей белеткээри чугула.

Кедээ ажыл-агый талазы-биле чеди чылда көрдүнүп турар улуг планнар болза, колхозтарның, совхозтарның организас, ажыл-агыйын быжыглаарының, МТС-терни дүрген СТС-тер кылдыр өде организастаарының талазы-биле, кедээ ажыл-агый техниказын колхозтарга садарының талазы-биле чаа, бедик сорулгаларны СЭКП обкомунуң, райкомнарының мурнунга идип үндүрүп турар. СЭКП-ниң обкому болгаш райкомнары чамдык колхозтарның удуртур кадрларын быжыглаарынче. ынаар шыырак партия, совет болгаш ажыл-агый ажылдакчыларын. үлетпүрнүң болгаш кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин чорударынче онза кичээнгей салыр херек.

Партияның XX съездизиниң шиитпирлерин күүсетпишаан, үлетпүрнүң, транспорттуң, тудугнуң ажылдакчылары социалистиг чарышты калбартырынга үндезилээш, эрткен беш чыл дургузунда боттарының ажылынга чамдык эки түңнелдерни чедип алган.

Ол үениң дургузунда Кызылдың механизастаттынган хлеб заводу, хоорайның сүт дамчыдылгазының, бус-турбиналыг электростанцияның баштайгы ээлчээ, септелге заводунуң чамдык цехтери, чаагайжыдыр туттунган чурттлага бажыңнары; автогаражтар, кедээ электри конторазының электромеханиктиг мастерскаялары, коммуналдыг бүдүрүлгелер болгаш өске-даа тудуглар ажыглалда кирген.

Чеди чыл дургузунда үлетпүрге, коммунал болгаш чурттлага бажың тудуунга база харылзаага 680 млн. хире рубль чарыгдаттынар.

Чурт үлетпүрү. Чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлери 1958 чылдың 10 айларының планын ажыр күүсеткеннер. Оон-биле кады чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлериниң ажылында улуг четпестер бар. Багай шынарлыг продукция бүдүрүп үндүрер таварылгалар амга чедир узуткаттынмаан (тууйбу заводунда, Чадааннаң райүлетпүр комбинадында болгаш өске-даа).

Сарыг-Септиң, Бай-Хаактың райүлетпүр комбинаттары 11 айларының планын күүседип шыдаваан. Бүдүрүлге черлериниң чамдык директорлары, партия болгаш комсомол эге организациялары, профэвилел комитеттери социалистиг чарышты, күш-ажылды четпес организастап, чаарттылганың болгаш чогаадылганың айтырыгларын сонуургавайн, бот-үнени чиңгедир, чигээтти камнап алыр дээш, планны ассортимент талазы-биле күүседир дээш база продукцияның шынарын экижидер дээш чогуур демиселди чорутпайн турарлар. Планны күүседириниң чугула негелделериниң бирээзи болза, ол четпестерни чайладыры болур.

1959—1965 чылдарда чурт үлетпүрүнүң чаа бүдүрүлгелериниң тудуунга капитал чарыгдалдарының хемчээли 79,7 млн. рубль болур. Оттулар чүүл тывыжын көвүдедир төлээде, Элегестиң хөмүр даш шахтазын чаартып тургузар.

Тудуг материалдарын бүдүрериниң баазазын тургузарынга 19 млн. хире рубльди чарыгдаары көрдүнер. 1962 чылда Кызылдың тууйбу заводунуң чаартылгазы бүрүн доостур, ол чылда 11 млн. кезек тууйбуну бээр апаар. Силикаттыг тууйбу заводу, Чадааннаның, Тураннын болгаш Самагалдайның тууйбу заводтары база демир-бетон конструкциялар заводу туттунар.

Ыяш болбаазырадыр үлетпүрге чарыгдалдар 11 млн. рубль болур. Чеди чыл дургузунда чылда 100 муң кубометр ыяш бээр күштүг Тожунуң механизастаттынган ыяш ажыл-агый чери, чылда 80—120 муң кубометр ыяш кылыр Кызылдың ыяш комбинады тургустунар. Бажың херекселдери кылыр фабриканың цехтери калбарар, аңгы заводу чаарттындыр туттунар.

Аъш-чем болгаш эът-сүт үлетпүрү. Аъш-чем болгаш эът-сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлери 1958 чылда ниити продукциязының хемчээлин эрткен чылдаазындан 9 млн. рубльге өстүрген. Үндүрүп турар продукцияның шынарын элээн экижиткен.

Ынчалза-даа оларның ажылында улуг четпестер бар. Бо чылын хоорайның аъш-чем комбинады, колбаса фабриказы, сүт заводу дыка четпес ажылдап турарлар. Эргелелдиң начальниги эш Маркин ындыг байдал-биле эптежип, бүдүрүлгелерниң ажылын экижидериниң чогуур хемчеглерин албайн турар.

1959—1965 чылдарда аъш-чем үлетпүрүнүң ниити болгаш бараанныг продукциязы дыка өзер. 1965 чылда ооң бүгү хемчээли 1958 чылдаазынга удур 165 хуу өзер. Элээн хөй чаа бүдүрүлге черлери тургустунар болгаш ажыглалга кирер.

Эът комбинадын 1963 чылда ажыглалга киирер; ол комбинат бир ээлчегде-ле 5 тонна эътти, бир тонна колбасаны кылыр, оон ыңай харугда 150 тоннаны кадагалап шыгжаар соодулга черин база тудар. 200 баш бода малды, 1000 баш шээр малды, 200 хаваннарны болгаш 1000 куштарны семиртир азыраар семиртилге баазазын 1962 чылда тудуп эгелээр болгаш 1963 чылда ажыглалга киирер, аңаа 4 млн. рубльди тускайлаар.

1959 чылда пиво заводу ажыглалга кирер. Ол-ла чылын хонукта 50 тонна тараа тырттырып шыдаар хөй цехтерлиг нарын далган дээрбезиниң тудуу эгелээр. Хонукта 30 тонна сүт болбаазырадыр чаңгыс зай хевирлиг сүт заводу чеди чыл планында төлевилеттинип турар.

Коммунал ажыл-агый. Сөөлгү беш чылдың дургузунда хоорайны болгаш чурттакчылыг суурларны чаагайжыдар талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунган, коммунал бүдүрүлге черлериниң ажылы элээн экижээн. Ынчалза-даа хоорайлар чаагайжыдылгазында улуг четпестер бар. Келир чеди чылда бистиң областың коммунал ажыл-агыйынга чарыгдалдар сөөлгү үш чылдарның дургузунда чарыгдалдардан 2,8 катап өзер.

1959—1965 чылдарда 26 млн. рубльди областың хоорайларының болгаш районнарының чаа электростанцияларын болгаш электрочеткилерин тударынга болгаш чаарттырынга чарыгдаар. Ол акша-хөреңгибиле 5 муң киловатт күчүлүг бус-турбиналыг электростанция чедир туттунар. Ол-ла үениң дургузунда Туранга, Тоора-Хемге, Самагалдайга, Сарыг-Булуңга, Чадаанага болгаш Хандагайтыга чаа электростанциялар туттунган турар.

Кызылда болгаш Бай-Хаак суурда суг дамчыдылгазының тудуунга 14 млн. рубль чарыгдаттынар. Чаа гостиницалар болгаш хеп чуур черлиг чунар бажың туттунар. Ол сорулгага чеди чылда 10 млн. рубльди үндүрер.

Чеди чылдың дургузунда хоорайларның орук-көвүрүг ажыл-агыйынга, чаагайжыдылга болгаш коммунал бүдүрүлгелериниң дерилгезинге 30 млн. рубль чарыгдаттынар. Ол бүгү болгаш өске-даа хемчеглер чоннуң коммунал хандырылгазын улам экижидер, хоорайларны болгаш районнар төптерин чаагайжыдар арганы бээр.

Транспорт. 1958 чылда автомобиль транспорту 1,1 миллион тонна янзы-бүрү чүъктерни сөөрткен, 88 млн. тонна-километрни эрткен. Транспорт конторазының коллективтери бо чылдың дүжүт ажаап алыышкынынга болгаш тараа сөөртүлгезинге эки дузалашкан.

Келир чеди чылда областың бүдүрүкчү күштерин улам ыңай хөгжүдеринге транспорт улуг рольду ойнаар. Чүък сөөртүрүнүң хемчээли үш катап улгадыр.

Чиик таксилерниң болгаш пассажир автобустарының парыгы дыка көвүдээр. Улуг-Хемге суг оруу ажыттынар. Кызылдың чаа аэропорту туттунар, ооң ажылы дыка экижиир. Орук тудуунуң улуг ажылы чоруттунар.

Харылзаа. Келир чеди чылда обласка харылзааның чепсек-херекселдерин организастаарынга болгаш хөгжүдеринге 8 млн. хире рубль үндүрери көрдүнүп турар. Ол салыышкыннарны ажыглаанының түңнелинде 1959 чылда Кызыл хоорайга автоматтыг телефон харылзаазы ажыглалга кирер. 1965 чылдың төнчүзүнде радио дамчыдылга точкалары барык-ла ийи катап өзер.

Областың дамчыдылга станциязы тургустунган турар. Ынчангаш чурт иштиниң дамчыдылга чорудар шактары көвүдей бээр. Хоорайлар аразының телефон харылзаазын экижидер болгаш областың чурттакчылыг черлерин радиожудар талазы-биле ажылдар чоруттунар.

Чурттлага тудуушкуну. Партия болгаш чазак чурттлага бажыңнарының тудуушкунунче онза кичээнгейни салып турар. Сөөлгү үш чыл дургузунда обласка күрүнениң акша-хөреңгизи-биле 30 муң дөрбелчин метр чурттлага шөлүн туткан болгаш ажыглалга киирген. Ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар боттарының акша-хөреңгизи-биле база күрүнениң чээли дузаламчызы-биле 28,7 муң дөрбелчин метр чурттлага шөлүн тудуп алган, кедээ черлерде хөй-хөй чурттлага бажыңнары туттунган.

Чеди чыл планында күрүнениң акша-хөреңгизиниң күзели-биле хоорайларга, районнар төптеринге болгаш ажылчын суурларга 161 муң дөрбелчин метр чурттлага шөлүн тудары болгаш ажыглалга киирери көрдүнген. Чоннуң акша-хөреңгизи-биле болгаш күрүнениң чээлизи-биле хоорайларга 122 муң, а кедээ черлерге 137 муң дөрбелчин метр чурттлага шөлүн немей тудар. Партия, совет болгаш ажыл-агый органнары чурттлага бажыңнарының тудуунуң чорup турарын доктаамал удуртур болгаш контрольдаар ужурлуглар.

Садыг. Областың кооперациязының болгаш өске-даа садыг организацияларының үүрмектеп садар бараан саарылгазы 1953 чыл-биле деңнээрге 1958 чылда 1,5 катап өскен, а ниитиниң чемненилге черлериниң—чүгле 7 хуу өскен.

Ынчанмыже областа ниитиниң чемненилге черлериниң бүдүрүлгелери чоннуң бедик негелделерин хандырбайн турар. Бо чылдың 9 айларының дургузунда ниитиниң чемненилгезиниң бүдүрүлге черлерлиг 18 хереглел ниитилелдериниң 12-зи бараан саарылгазының планын күүсетпээн. Столоваяларның болгаш буфеттерниң ажылы улуг четпестерлиг. Садыг организацияларында кооперативтиң өнчүзүн самчыгдаар болгаш оорлаар чоруктар бар. Чүгле 9 айларның дургузунда 1240 муң рубль түңнүг самчыгдалдар болган.

Ол улуг четпестер болза облпотребсоюзтуң баштаар чериниң, СЭКП обкомунуң болгаш чамдык райкомнарның бюроларының кадрлар-биле багай ажылдап турарындан ол кадрларның белеткелиниң четпези-биле (ажылдакчыларның 78 хуузу чавыс билиглиг) тайылбырлаттынар.

Садыгны болгаш ниитиниң чемненилге черлерин калбартыр талазы-биле улуг хемчеглер бистиң областың чеди чыл планында айыттынып турар. 1965 чылды сөөлзүредир үүрмектеп садар бараан саарылгазы амгызындан 43,9 хуу өзер. Ниитиниң чемненилге черлериниң четкизи калбарар, 16-дан эвээш эвес столоваялар болгаш чайналар немей туттунар.

Чеди чыл дургузунда 110 садыг черлерин немей ажыдары, автолавкаларның, буфеттерниң, ларектарның болгаш дажыглап садыглаар садыгларның санын көвүдедири көрдүнүп турар. Областың садыының материал-техниктиг баазазын экижидеринге 20 млн. ажыг рубльдиң капитал салыышкыннары көрдүнүп турар.

Белеткелдер. 1965 чылда область амгызындан 2,4 катап хөй дүктү белеткээр. Өлүк тывыжы бүдүн чартык катаптан хөй өзер, куш чуургаларын беш катап хөйнү белеткээр. Кооперация шугуму-биле балык, кат, мөөгү, тоорук белеткээрин калбартыр.

Кадык камгалалы. Чоннуң кадык камгалалы чыл бүрүде экижип, эмнелге ажылдакчыларының саны өзүп турар. Чеди чылда медицина албан черлерин тургузарынга 31,4 млн. хире рубль хемчээлдиг капитал чарыгдалдары көрдүнүп турар. Ол үениң дургузунда Кызылга 75 орунниг область тубдиспансери, 200 орунниг область эмнелгези, Шагаан-Арыгта туберкулезка удур диспансер, Балгазында сөөк туберкулезунуң диспансери тургустунган турар. Үш-Белдирниң болгаш Чедерниң санаторийлери калбарар болгаш чаагайжыдыр туттунар.

Идеологтуг, партийжи-политиктиг болгаш организастыг ажылдар. Чеди чылдың перспективтиг планын күүседирде болгаш коммунизм тургузуушкунун калбартырда чүгле күчүлүг материал-техниктиг база эвес, харын социалистиг ниитилелдиң бүгү хамаатыларының бедик медерелдиг болур чоруу эргежок чугула.

Чоннуң ортузунга масса-политиктиг болгаш кижизидилгелиг улуг ажылдар эки үре-түңнелдерни берген—ажылчы чоннарның ниити билиглиг, культурлуг болгаш политиктиг деңнелин көдүрген, оларның политиктиг медерелин ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринче угландырган.

Ынчалзажок школаларның ажылында, оларны удуртурунда улуг четпестер бар. Ындыг четпестер өөредилгениң амыдыралдан хоорук чоруу, школа доозуп турарларның практиктиг ажыл-чорудулганы билбези боop турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң школалар дугайында тезистерин боттандырар төлээде, келир өөредилге чылындан эгелээш улуг ажылды чорудар апаар бис. Баш бурунгаар кылдынган төлевилелдер-биле алырга, 1959—1960 өөредилге чылындан эгелээш бистер эге школаларны чаа өөредилге планнарынче, чеди чыл школаларын сес чылдыынче шилчидер, элээн каш он чыл школаларын эрги хевээр арттыргаш, аңаа күш-ажылчы чорудулгаларны күштелдирер ужурлуг бис. Ол школалар өөреникчилерни дээди өөредилге черлеринче кирерине белеткээр апаар, 11 чыл хуусаалыг өөредилгелиг күш-ажылчы политехниктиг школаларны (Ставрополь, Рязань школаларының үлегери-биле) тургузар бис.

Үш чыл эрткен соонда 8 чылдыг школаларын чүс-чүс өөреникчилер доозуп үнер, олар чаа программа ёзугаар өөренген турар база ажылдап чоруур күзелдиг илередир болгаш өөредилгезин школадан дашкаар үргүлчүлээрлер.

Чеди чыл дургузунда бистер 30,5 млн. хире рубль өртектиг 42 школа бажыңнарын, 30,6 млн. рубль өртектиг школа интернаттарын тудар ужурлуг бис. Уруглар садтарының тудуунга 6145 муң рубльди үндүрүп турар, ол чорук 1350 уруглар турар 21 садтарны тургузар арганы бээр.

Чеди чыл планының контроль чурагайларын күүседири дээш демиселге интеллигенция, чогаалчылар, шүлүкчүлер, чурукчулар, скульпторлар, артистер болгаш хөгжүмчүлер улуг рольду ойнаар ужурлуг. Бистиң парлалга органнарывыстың (солуннарның, ном үндүрер чериниң, радионуң) ажылының деңнелин бедидер, бистиң парлалга черлеривис, политиктиг болгаш эртем билиглерни нептередириниң ниитилели база радио ажылчы чоннарны коммунизмниң ёзузунга шак бүрүзүнде, хүн бүрүзүнде кижизидер, бүгү-ле мурнакчы, депшилгелиг чүүлдерни деткиир, ону доп-дораан бүгү улустуу болдурарын чедип алыр ужурлуг.

Чон ортузунга агитация ажылының чорup турарында кол-ла четпес чүве оон кампания хевирлиг чоруттунуп, система чок болуп турарында. Кызыл хоорайның, Таңды, Улуг-Хем болгаш Бии-Хем районнарының агитколлективтери дыка четпес ажылдап турарлар.

СЭКП-ниң Кызыл хоорkому, чамдык райкомнары, райкүүскомнар культура албан черлериниң ажылынга четпес сагыш салып турар. Ылангыя Таңды, Каа-Хем, Сүт-Хөл, Бай-Тайга районнарда культура одаглары кышкы үеде ажылдаарынга кошкак белеткеттинген. Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнарының чамдык колхозтарында амга чедир колхозчу клубтар, библиотекалар, кызыл булуңнар, культура баазалары туттунмаан. Культура албан черлериниң ажылынче партия организацияларының кичээнгейин доктаамал угландырза чогуур. Чеди чылдарда 5 кинотеатрларны, область библиотеказының, национал шии театрының бажыңнарын, парлалга бажыңын, 7 культура бажыңнары болгаш культура чырыдыышкын ажылдакчыларынга элээн бажыңнарны тударын көрүп турар.

Областың ээлчег чок сески партия конференциязы

1959—1965 ЧЫЛДАРДА ССРЭ-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ КОНТРОЛЬ ЧУРАГАЙЛАРЫНЫҢ БАЗА ОБЛАСТЫҢ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Чеди чыл планының салган чаа сорулгалары-биле профэвилел, комсомол организациялары күш-культура, спорт болгаш оран камгалалының ажылын, спорт шөлдерининң, катоктарның, хаак станцияларының тудуун калбартыр база спорттуң национал хевирлери—«хүреш», «чагсогун адары», «аът чарыжы» болгаш өске-даа оюннарны хөгжүдер ужурлуг.

Теорияны болгаш партия төөгүзүн, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын пропагандалаарын, экономика, көдээ ажыл-агый, техника, башкылаашкын, бойдус билиглерининң база шажынга удур эртем пропагандазын экижидер ужурлуг бис. Мурнакчыларның болгаш бүдүрүлге чаартыкчыларының дуржулгазын пропагандалаар, коммунистиг күш-ажылдың бригадаларын организастаарынга улуг дузаны көргүзер, көскү агитацияны утка-шынарлыг, тода болгаш чараш кылыр херек.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининң чеди чыл планының улуг чаагай программазы бүгү партийжи-организастыг болгаш политиктиг ажылды организастаар талазы-биле, массаларны мобилизастаар, профэвилелдерининң, комсомолдуң, ажылчы чоннар депутаттарының Советтерининң бүгү звеноларының, кооперация кежигүннерининң хөй санныг армиязының, херээженнер чөвүлелдерининң болгаш өске-даа организацияларның ажылын улам экижидер талазы-биле чаа бедиткен сорулгаларны СЭКП обкомунуң, хооркомунуң, райкомнарының болгаш бүгү партия эге организацияларының мурнунга тургузуп турар.

Партия организациялары массалар-биле харылзаазы быжыглаар, оларны организастаар, оон-биле катай массалардан өөренип ап билир херек, чүге дээрге улуг чаагай планнарны массалар шиитпирлээр болгай. Массалардан бичии-даа хоорлу бээр чорук ажыл-агый болгаш культура хөгжүлдезининң планнарын күүседирин үзеринге чедирип турар. СЭКП Таңды райкомун чижекке алылыңар. СЭКП райкомунуң секретары эш Верзилин, райкүүском даргазы турган эш Волчатов олар колхозтарга, совхозтарга, үлетпүр бүдүрүлгелерге барып турган, оларның ажылының иштинче ханылап кирбейн, эргенгей ажылдап турганнар. Ынчангаш район мал ажылын хөгжүдерининң, көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге дужаарының планнарын күүсетпээн.

Чаа-Хөл райкүүскомнуң даргазы эш Доржулдай, оон оралакчызы эш Арандол база-ла кошкак ажылдап турарлар. Ынчаарга СЭКП райкому (секретары эш Бегзи) ажылды эде тургузарын олардан негевейн турар. СЭКП-ниң Каа-Хем райкому хөй-хөй хуралдар чыып, шиитпирлер үндүрүп турза-даа, а шиитпирлерниң күүселдезин четпес организастап турган.

Партийжи-организастыг ажылда шак ындыг өске-даа четпестерни узуткаарының айтырыгларынче конференцияның киржикчилерининң кичээнгейин илеткелчи угландырган болгаш областың партия организациязы чеди чыл планын күүселдезининң херээнге улуг чедиишкиннерлиг болур дээрзинге долу бүзүрелин илереткен.

Илеткелдиң талазы-биле саналдар

Областың эът-сүт үлетпүрүнүң эргелелининң начальниги эш **Маркин** бир дугаарында сөс алган.—Эргелелдиң бүгү ажылдакчылары эш Н. С. Хрущевтуң илеткелининң тезистерин ажыл-чорудулганың улуг программазы кылдыр өөрүшкүлүг хүлээп алгаш, чүткүлүг ажылдап турарлар. Эргелелдиң үлетпүр черлери он бир айларның нииити бүдүрүлге планын 111,5 хуу күүсеткен. Бо чылын бисте план күүсетпейн баар хире чаңгыс-даа бүдүрүлге чок. Бүдүрүлгелер продукцияның бөттүнезин чиигеткениңден 231 муң рубль камналганы чедип алган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип турар. Белеткел организацияларының аппаратын кызырганындан артык чарыгдалдар дыка эвээжээн. Көдээ ажыл-агый продукцияларынга өртектерниң бедээни колхозтарның орулгазын бедиткен.

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезининң чаа чеди чыл планы улам күженииишкиннииг ажылдаарын бистерден негеп турар. Бистиң ажылывыста ам-даа улуг четпестер барын миннир херек. Продукцияның, ылангыя хлеб, пряник кылыгларның, эъттен болгаш сүттен кылган чемнерниң шынары чавыс. Ол дугайында чоннуң негелделери чөптүг.

Областың хандырылга эргелели (эш Борзенко) аъш-чем үлетпүрүн чиг-эт-биле четпес хандырып турар. Облпан продукция фондузунга дүүшпес планны кылып турары кайгамчык. Хоорайның тудуг-телевилел организацияларының ажылын экижитсе чогуур. Бистиң хөй-хөй чагыгларывысты олар күүсетпейн турар. Тудугларны дүргедедир херек. «Тыва тудуг» трезиниң № 2 тудуг-монтаж эргелели аъш-чем бүдүрүлгелерининң тудугларында монтаж ажылдарын багай чорудуп турарынга моон соңгаар эптежир аргажок—деп, эш Маркин шүгүмчүлээн.

— СЭКП-ниң XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелининң тезистерин бистиң районнуң ажылчы чону улуг патриоттуг көдүрлүүшкүн-биле таныжып, Коммунистиг партияга, оон ленинчи Төп Комитединге кызыгаар чок өөрүшкүзүн илередип турар—деп, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң секретары эш **Дилгижек** саналынга чугаалавышаан, районнуң көдээ ажыл-агыйында чамдык чедиишкиннерни демдеглээн. СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң соонда алы 1953 чыл-биле деңнээрге, район мыйыстыг бода малды 1,7 катап, шээр малды ийи катап өстүрген. 1953 чылга бодаарга район бо чылын 3—4 катап хөй дүктү, сүттү болгаш эътти күрүнеге саткан. Район бо чылын күрүнеге 9200 тонна тарааны саткан болгаш келир чылдың тарылгазынга четчир үрезиннер урдунган.

Районнуң экономиказында кол черни мал ажылы ээлеп турар. Ынчалза-даа малдың баш санын өстүрерининң планы күүсеттинмээн болгаш ам ажыл-агый чылының чаңгыс айы арткан. Бо дээлденчиг байдалдан үнер төлээде, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыры дээш, кыштаглаашкынны организастыг чорудар дээш колхозтар демисежип турар. Ынчалза-даа «Хорум-Даг», «Коммунизмче орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарда мал кыштагладышкынының байдалы эки эвес чорып турар.

Оон ыңай эш Дилгижек саналынга келир чеди чылда районга чедип алыр дээш төлевилеп турар сорулгаларны чугаалаан. 1965 чылда районга мыйыстыг бода мал 1,7 катап, шээр мал ийи ажыг катап көвүдээр. Малдың продуктулуун дыка бедидер. Чижээ, бир инектен сүт саалдазы 2,5—3 муң кг, бир хойдан алыр дүк 3 кг чедер. 1958 чылга бодаарга 1965 чылда күрүнеге эътти, сүттү, дүктү 2—2,5 катап хөйнү дужаар. Тарылга шөлү 24 муң га чедер болгаш оон дүжүттүүн улам бедидер.

Чаа чеди чылда Чадаана хоорайга болгаш көдээ суурларга хөй тудугларны чорудары көрдүнүп турар. Чадаанага даш-биле ийи каът интернатты тудар. Дүн-хүнде 25 тонна далган тырттар дээрбени, 600 киловатт күштүг электростанцияның тудугларын 1960—1961 чылдарда доозар. Хоорайга болгаш колхозтарга хөй чуртталга бажыңнары кылдынар. Чадаанага тууйбу заводун тудары чүгле Чөөн-Хемчикке эвес, харын барыын талакы районнарның шуптузунга ужур-дузалыг. Чадаана хоорайның кол кудумчуларын асфальтылаарынга областың коммунал ажыл-агыйының килдизи материалдыг дузаны көргүзерин оратор күзээн.

Чадаана МТС-тиң механизаторлары СЭКП-ниң XXI съездизинге чедир техниканы септеп доозар дээш ажылдап, ында коммунистиг күш-ажылдың бригадазын тургускан. Ындыг бригадаларны «Октябрь 30 чылы», «Искра» колхозтарга база организастаар деп турар.

СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары эш **Курбатский** санал берген. Оон чугаазы-биле алырга, СЭКП-ниң XXI съездизинге уткуштур хоорайның үлетпүр, транспорт черлерининң хөй кезии бүдүрүлге планнарын чедиишкиннииг күүседип турар, бо чылын хоорай чаагайжыдылгазынга бердинген акша эки ажыглаттынган.

Ынчалза-даа продукцияның шынарын, бүдүрүлгенин, күш-ажылдың культуразын бедидер талазы-биле СЭКП хоорkому болгаш партия эге организациялары кошкак ажылдап турар. Эт-херекселдер бүдүрер фабрика, аъш-чем үлетпүрү продукцияның ассортиментилерин күүсетпээн. Ылангыя эт-херекселдер бүдүрер фабрика столдарны, табуреткаларны дыка эвээш кылган. Транспорт организацияларының ажылында, ылангыя чолаачыларның кижизидилгезинде улуг четпестер бар. Ол янзылыг өске-даа четпестерни узуткаар, бүдүрүлгеге партийжи удуртулганы экижидер талазы-биле хемчеглер моон соңгаар алдынар.

Бо чылын хоорайда чуртталга бажыңнарының тудуунуң планы чүгле 60 хуу күүсеттинген. «Тыва тудуг» трези, облпотребсоюзтуң, даг экспедициязының тудуг конторалары багай ажылдап турарлар. Хоорайга чоокку 3—4 чылдарда чуртталга тудуун 2—2,5 катап өстүрер төлээде тудугнуң темпизин дүргедедиринче база шынарын экижидеринче кичээнгейни күштелдирер ужурлуг бис деп ол онзалап чугаалаан.

— Келир чылын хоорай чаагайжыдылгазын улам күштелдирер. Аңаа беш миллион ажыг рубльди ажыглаар бис. Хоорайның коллективтери элээн хөй колхозтарны шефтеп турар. Олар көдээге бедик культура дээш походтуң идепкейлиг киржикчилери болуп, чунар бажыңнар, культура албан черлерин, уруглар яслилерин болгаш садтарын тударынга, колхозчу херээженнерни культурлуг амыдыралдың чаңчылдарынга өөредиринге дузалаарлар—деп, оратор айыткан.

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң секретары эш **Алдын-оол** саналынга келир чеди чылда районнуң ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле төлевилеп турар хемчеглерниң дугайын чугаалаан. 1959 чылда 3600 ажыг га кур черни немей ажыглаар. Ынчангаш чеди муң ажыг га черниң чазын улур андарып тарыыр ужурунда МТС-тиң амгы бар турар күжү-биле часкы тарылганы кыска хуусаада эртирип шыдаттынмас болганда тракторларны, андазыннарны болгаш өске-даа кожар чепсектерни немей алыры негетинип турар. 1965 чылда районга тарылга шөлү 15600 га чедер.

Шөлдерниң дүжүттүүн бедидеринге суггарылга улуг ужур-дузалыг турбуже, Барлык бугазын кылып, ажыглалга киирер дугайында областың-даа, районнуң-даа организациялары херек кырында ажыл чорутпааның эш Алдын-оол шүгүмчүлээн.

Оон ыңай эш Алдын-оол чеди чылдың төнчүзүнге чедир районга мал ажылын хөгжүдер талазы-биле чүнү чедип алыр деп турарын чугаалавышаан, областың план комиссиязы, көдээ ажыл-агыйның область эргелели планны чогаадырда боданчалыг эвес ажылдап, районнуң мал өстүрерин чыл-чылда бирдески эвес, кончуг өрү, кудулуг кылдыр планнааның шүгүмчүлээн. Оон туржук «Барлык» совхозту шуут эът угланыышкынныг мал ажылынче шилчиткен чүүл бар. Ол шын эвес. Совхозтуң саар инектерининң 20 хуузун сүткүр угланыышкынга арттырар ужурлуг.

Таңды райкүүскомнуң даргазы эш **Достак-оол** санал берген—СЭКП-ниң Таңды райкому, оон бюрозу, райкүүском көдээ ажыл-агыйны кошкак удуртуп турар дугайында чөптүг шүгүмчүлелден чогуур түңнелди кылган болгаш четпестерни узуткаарынче угланган хемчеглерни ап турар—деп бүзүредип чугаалаан.

Оон чугаазы-биле алырга районда тарылга шөлүн калбартырының курлавыры дыка элбек. Ажыглаттынмаан 67000 гектар хире кур болгаш куруккан черлер бар, оон ачызында район тарылга шөлүн 2,2 катап, мал чемнери культураларны тарыырын 2,7 катап өстүрер аргалыг. Келир чеди чылда малдың баш санын чүзүн айы-биле 2—3 катап өстүрүп болур. Ол сорулгаларны күүседирде чоннуң ортузунга организакчы болгаш кижизидикчи ажылдарны күштелдирер ужурлуг.

Эш Достак-оол оон ыңай областа хөрзүннү ажылдап кылырының системазында четпестерниң дугайын чугаалаан. Эрги черлерни чайын андарып белеткээри биче ажыктыг болуп турар. Хөрзүн үлдүргей, ону лущильник-биле улам үлдүредирге, оон довураа хат аайы-биле тоозуналып чоруй баар. Ынчангаш дүжүттүң куду болуп турарының бир чылдагааны ында. Чер ажылын чорударының системазын областың көдээ ажыл-агый эргелели ам-даа ажылдап кылбайн турары канчап-даа таарышпас.

— Хой ажылынга күш-ажылчы организастаарының бригада методун ажыглаары чугула. Ылангыя 600—800 баш хойларны 4 хире кижиге быжыглаар болза, олар хойну эки ажаарынга болгаш азыраарынга, боттарының ажылын кылырынга четчир күштүг болур ийик—деп, эш Достак-оол чугаалаан.

Кызылдың № 1 чүък АТК-зының чолаачызы эш **Крибенко** сөс алган. Оон чугаалааны болза, бистиң коллектив СЭКП-ниң XXI съездизинге төлептиг уткуужур дээш социалистиг чарышка кирипишкен, бо чылдың чүък сөөртүлгезининң планын 11 айларда күүсеткеш, пландан ажыр 86 муң тонна чүъкту чыл төнчүзүнге чедир сөөртүр хүлээлгени алган ажылдап турар. Бо хүлээлгени чедип алыры хамык ужур ажылды эки организастаарындан хамааржыр.

Бисте Андреев, Белкин ышкаш социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин үргүлчү ажыр күүседип турар чолаачылар бар. Мен бодумга онаашкан чыл планымны 121 хуу күүсеткеш, кывар чүүлдү дыка камнап алган мен.

Бистиң АТК 1965 чылда мындыг чүүлдерни чедип алырын планнап турар: чүък сөөртүлгезин тонна-биле 2,4 катап, тонна-километр-биле база 2,4 катап, пассажирлер санын 4,3 катап, пассажир-километрни 6,3 катап көвүдедир.

Бистиң планывыстың чедиишкиннииг күүсеттинери облпотребсоюзтан болгаш районнар арзында оруктарның байдалындан дыка хамааржыр. Ындыг турбуже облпотребсоюзтуң талазындан бистиң чүък сөөртүр машиналарывысты 3—4 шак иштинде манадыр таварылгалар хөй болуп турар. Бо чылдың эгезинден бээр ындыг анаа туруушкуннарның шагын акшага шилчидерге 80 муң рубль чедип турар. Бо дугайында эш Арланмай моон соңгаар боданза чогуур. Бисте автомобиль транспортту кол черни ээлеп турар. Ынчалза-даа автомашиналарның шимчээшкининге оруктарның болгаш көвүрүглерниң байдалы дыка таарымчалыг эвес. Бо чорук сөөртүлге планын күүседиринге-даа, машиналарның эдилелинге-даа эки эвес. Бо ажылды харылап, удуртур эштер: облкүүскомда эш Тарасов, партия обкомунда эш Гусев олар бо дугайында хемчег алза чогуур.

— Чеди чылдың планының күүселдезининң түңнелинде Совет Эвилели продукцияның чамдык кол хевирлерин бүдүрер талазы-биле сайзырангай капиталистиг чурттарны чедер болгаш эртер апаары кончуг өөрүшкүлүг-дүр — деп, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң секретары эш **Градобоев** саналын эгелээн.

Шагаан-Арыг МТС-тиң коллективи СЭКП-ниң XXI съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш часкы тарылгага кирер техниканың септелгезин январь 27-ниң бетинде доозар, септелгеден 50 муң рубльди камнап алыр деп социалистиг хүлээлгени ап, күженииишкиннииг ажылдап турар. Районнуң колхозтары болгаш «ҮТКА 25 чылы» совхоз мал кыштагладышкынының организастыг чорударының, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алырының хемчеглерин чорудуп турар. 1959 чылдың бирги кварталында күрүнеге эът, сүт садарының планын партияның XXI съездизинге чедир район күүседир сорулганы салган.

— Районга тараа культураларының тарылгазының шөлүн келир чеди чылда амгы турганындан ийи ажыг катап өстүрери төлевилеттинип турар. Маңаа чүгле оргу черлерни эвес, ийемик даглыг-даа черлерни ажыглаар апаар төлээде, техниканы ындыг черлерге таарыжыр кылдыр үндүрери чугула—деп эш Градобоев саналдаан. Оон ыңай ырак одарларже саванны болгаш сигенни ол хевээргизин сөөртүрүнүң шүүдели улуг болганда оларны кыстырып тырыыр херекселди экээри, картофель ажаар комбайнны улам сайзырадыры, суггарылга бугазын казарынга таарымчалыг экскаваторну МТС-ке бар болдурары болгаш хөй чылда үнер быжыг туруштуг үнүштерни мал чемнинге тарыыры чугула дээр чижектиг саналдарны ол база киирген.

Көдээ ажыл-агыйның Чадаанада дуржулга станциязының директору эш **Сонам** моон соңгаар чер ажылының дүжүттүүн, мал ажылының продуктулуун бедидеринге ажыглалдыг черлерни болгаш одарларны чөп ажыглаарының чугулазын саналынга чугаалаан. Тываның хөрзүн байдалы янзы-бүрү. Ол амга чедир ылап тодараттынмаан. Чоокку чылдарда ону тодарадыр төлээде, хөрзүн шинчилээр экспедицияны ажылдатса чогуур.

Бисте одарлар чедишпес деп чамдык эштерниң санап турары шын эвес. Хамык ужур бар одарларны чөп ажыглаарында. Колхозтар боттарынга хамаарышкан одар бүрүзүн өң ажыктыг кылдыр ажыглазын дээш көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын гектар барымдаалап санаарынче дүрген шилчиири эргежок чугула.

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы эртем-шинчилелдиң элээн ажылдарын чоруткан. Ынчалза-даа станцияның боду болгаш областың көдээ ажыл-агый эргелели ол кылдынган ажылдарны нептередир хемчегни албайн турары четпес.

Эрзин районнуң «Кызыл сылдыс» көдээ ажыл-агый артелининң даргазы эш **Борбак-оол** ол колхозтуң ажыл ишчилерининң күш-ажылчы чедиишкиннерининң дугайын чугаалаан. —Бисте мал ажылы кол черни ээлеп турар. Малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер дээш демисел, эки үре-түңнелдерни берген. Чоокку чылдарга чедир-ле саар инек санындан 400—500 кг сүттү саап ап турган, а бо чылын 950 литр чедир саап алган бис. Хой санындан барык-ла 2 кг чыгыы дүктү кыргып алдывыс. Малдың баш санын өстүрерининң планын чүзүн зайы-биле күүсеттивис. Күрүнеге эът, сүт, дүк садарын эрте доосkан бис.

Ажылда четпестер база барын миннизе чогуур. Ылангыя эрткен кыжын 3000 баш малдан когараан бис. Ол болза, малдың кыштың ажаалга, азыралының багай организастаттынганының түңнели болган. Мал ажылының продуктулуун оон-даа ыңай бедидип болур аргаларны ажыглаваан-дыр бис.

Четпестер дугайын чугаалаксайдыр мен. Бистиң районнуң көдээ ажыл-агый инспекциязы бодунуң хүлээлгезин дыка кошкак күүседип турар. Тес-Хем МТС колхозтуң мал чеминиң белеткелинге, хой дүгүн кыргыырынга багай дузалашкан. Автобензин болгаш чаар материал бисте чок. Мындыг четпестер ажыл-агый хөгжүлдезинге чугаажок шаптыктыг. Чаа сорулгалар ажыл-агыйжы эвес чорукту үндезини-биле узуткаарын негеп турар—деп, чугаазын ол доосkан.

Тес-Хем районда «Ак-Эрик» колхозтуң даргазы эш **Чадамба** сөс алгаш, мал ажылдыг колхоз келир чеди чылда кандыг сорулгаларны салып турарын чугаалаан.

Ам 15 муң хире баш хойну 1965 чылда 30 муң, 800 баш мыйыстыг бода малды 1500 баш чедирер. Инек малды эъткир угланыышкын-биле өстүрер болгаш ортумаа-биле бир баштың дириг деңзизи 300 кг турарындан 500 кг чедирер. Бо чылын бир хойдан ортумаа-биле 1,8 кг дүк алган болза ону 3,7 кг чедирер деп улуг сорулга салдынган. Эки шынарлыг арбын дүк алыры-биле хойларны хайнактаары чугула. Өшкүнү ангор уксаа-биле хайнактаар. Ам бар 160 тевени 500 баш чедир өстүрер деп планда көрүп турар. Чүге дизе, тевени өстүреринге улуг шүүдел үнмес, а ону транспортка ажыглаар болгаш дүгүн алыры ажыктыг.

Хойну бригадалап ажаап өстүрер аргаже келир частан эгелеп кирер бис. Хову одарларынга суг хандырылгазы биске улуг негелделиг айтырыг. Ындыг черлерге кудуктар казар дугайында бистиң көдүрген айтырыывысты областың көдээ ажыл-агый эргелели амга чедир шиитпирлевээн. Тес-Хемниң унунда чыраалыг черлерни сиген шөлү кылдыр сайзырадыры чугула. Бо ажылды чорударынга Тес-Хем МТС база улуг киржилгелиг болур ужурлуг.

Чеди чыл школаларын ыявыла сес чыл школаларынче, ортумак өөредилгени чаа тускай хевирлерге шилчидерининң ажылдары облакса чоокку беш чылда чоруттунарының, өөреникчилерниң санының дыка өзерининң дугайын облкүүском даргазының оралакчызы эш **Анчимаа** бодунуң саналынга чугаалаан. Улус өөредилгезининң системазында тургустунуп келген чаа сорулгаларга холбаштыр школалар ажылын улам экижидерининң чугулазын ол саналдаан. Каш чыл бурунгаар өөренип эгелээн дыка хөй өөреникчилер чедиги болгаш оңгу класстарны дооспайн, школалардан үнүп чоруй баргылаан болуп турар. Мындыг фактыларга канчап-даа эптежир аргажок.

Чамдык районнарда школаларның оран-савазы дыка дакпыш. Ылангыя Каа-Хемде 22 школаларның он ужу бичии бажыңнарда туруп турар, ынчаарга чаңгыс зай хевирлиг, делгем, чаа школалар тударын ол районнуң партия, совет организациялары мынчага чедир шиитпирлевээн. Чамдык школаларның тудуу чыл-чылы-биле уламчылап, дыка оожум чорупп келген. Школалар, интернаттар тудуунга бердинген хөреңгилер чедир ажыглаттынмайн турар. Чеди чыл планын ёзугаар школалар, интернаттар тудугларынга көрдүнүп турар акша-хөреңгилерни долузу-биле ажыглаарының ажылдарын чорудар ужурлуг бис. Оон ыңай чоннуң кадык камгалалының талазы-биле чугула болгаш улуг ажылдар чоруттунарын эш Анчимаа онзалап чугаалаан.

— Өвүр район 1958 чылда планныг сорулгаларны багай эвес күүсеткен. Малдың баш санын өстүрерининң планын 102 хуу күүсеткен болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрининң планнары база күүсеттинген. Чуртталга бажыңнарының, мал кажааларының, бүдүрүлгенин, культура-амыдыралдың тудугларының талазы-биле районнуң колхозтары биче эвес ажылды чоруткан—деп, райком секретары эш **Лопсан-Серен** саналынга чугаалаан.

— Өвүр мал ажылдыг район болганда келир чеди чылда мал ажылының талазы-биле улуг сорулгаларны төлевилеп турар — деп эш Лопсан-Серен саналын үргүлчүлээн, —мыйыстыг бода малды эъткир угланыышкынче, дүк бүдүрерин көвүдедири-биле хойну нарын дүктүг уксааже сайзырадыр сорулгалыг бис. Амгы турганы-биле деңнээрге 1965 чылда мыйыстыг бода малды 1,7 катап, хойну 2,1 катап, өшкүнү 1,4 катап өстүрер болгаш дүк бүдүрерин 3,5 катап, эътти—2,5 катап, сүттү—1,4 катап көвүдедир.

Оон ыңай клубтар ажылынга багай дузалажып турары дээш областың культура эргелелининң, районга чаңгыс катап барган боттуг дуза чедирбээни дээш областың план комиссиязының даргазы эш Томалиниң адресинге эш Лопсан-Серен шүгүмчүлелди кылган.

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң алдарлыг хойжузу эш **Сандык** санал берген — Колхозчу ажыл-ишчилер СЭКП-ниң XXI съездизинге чедиишкиннииг ужуражыр дээш, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезининң чеди чыл планын күүседиринге амдан эгелээш, боттуг салыышкыннарлыг болур дээш социалистиг чарышка чаңгыс зай күзелдиг каттышкан. Бодум база улам-на эки ажылдаар мен. Бо чылын хой санындан 4 кг дүктү кыргыырын, семиртилгени бир хойга 60 кг чедирерин хүлээнгеш, а херек кырында ону күүсеттим. Хой бүрүзүнден ортумаа-биле 4,780 кг дүктү алдым. Чоокку чеди чылда семиртилгени бир хойга 70 кг чедирерин, хой санындан 6,5—7 кг дүктү алырын шиитпирледим.

Чадаана МТС-ти септелге-техника станциязы кылдыр эде организастаза чогуур. Бистиң колхозувус техниканы бодунуң эргезинге садып алгаш, оон ажыктыг түңнелин бо чылын көрген. Тараавыс дүжүдү байлак, орулгавыс албек болду.

Чедиишкиннерни өстүреринче бүгү күженииишкиннерни угландырза чогуур. Көдээ ажыл-агыйның Чадаанада дуржулга станциязы колхозтарга бир дески дуза көргүзерин ам-даа чедип албаан. Областың болгаш районнуң чамдык удуртур ажылдакчылары чүгле кол-кол төп черлер таваргылаш, а малчыннар чурттап турар черлерге барбайн баргылаарын оларның четпес ажылдап турары деп санаар херек—деп, эш Сандык чугаалаан.

— Сүт-Хөл районнуң колхозтарының орулгаларының 80 хуузу мал ажылындан кирип турарын ап көөрге, районга мал ажылы кол черни ээлеп турар. Ындыг турбуже мал ажылының продуктулуу кончуг чавыс. «Бора-Тайга» колхоз мал ажылындан продуктулар алырының планнарын күүсетпээнин, а Киров аттыг колхозта мал ажылының продуктулары эрткен чылдагызындан кудулааның ап көөрге, мал ажылын ёзулуг холга албайн турарывысты херечилеп турар—деп, ол районнуң көдээ ажыл-агый талазы-биле инспекциязының начальниги зоотехник эш **Балабай** миннип чугаалаан.

Районга эъткир угланыышкынныг малды 90 хуу чедирер деп планнап турар. Колхозтарның байдалынга чаңгыс зай кылбайн, ону 80—90 хуу чедирер кылдыр планназа чогуур деп эш Балабай саналды киирген. Оон ыңай мал чемнери культураларының тарылгаларын калбартырын, районнуң даглыг одарлары өшкүнү өстүреринге таарыжыр болгаш улуг шүүдел үнмес болганда 1965 чылда өшкүнү 1,5 катап өстүрбүшаан, ангор уксаалыг болдурарын база колхозтарның санакчы, бухгалтер ажылдакчыларының билиг мергежилин бедидери-биле семинарлар чорударының чугулазын ол саналдаан.

Каа-Хемде «Октябрь 30 чылы» колхоз моон соңгаар ийи муң ажыг га кур черни немей андарар деп турарын, мыйыстыг бода малды симменталь уксаа-биле экижидерин, өске черлерден эккеп турар бүдүрүкчү малдарның чүгле санын эвес, шынарын көөрүн, мал одарларынга, тараалаң шөлдерге кудуктар казарының чугулазын ол колхозта партия организациязының секретары эш **Кимей** саналынга чугаалаан.

Тываның комсомолчуларының болгаш аныяктарының ажыл-ижининң, өөредилгезининң дугайын ВЛКСМ обкомунуң секретары эш **Юмбуу** бодунуң саналынга демдеглээн. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң документилерин 18 муң ажыг комсомолчулар болгаш аныяктар таныжкан. Олар коммунизм тургузуушкунунуң чаа программазын амыдыралга боттандырарынга идепкейлиг киржир талазы-биле шиитпирлиниң дугайын таңгыраглап турарлар. Область типографиязында, Чадаана МТС-те, аэропортта, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң «Иштии-Хем» сүт-баразын фермазында коммунистиг күш-ажылдың аныяктар бригадалары тургустунгулаан. Көдээге бедик культура дээш походка комсомол организациялары киржип эгелээн.

Аныяктарның ортузунда кижизидилге ажылының четпестерининң дугайын эш Юмбуу миннип чугаалаан. СЭКП-ниң чамдык райкомнары болгаш парторганизациялар комсомол организацияларынга удуртулганы кошкатканын ол шүгүмчүлээн. Бо талазы-биле Тес-Хемниң партия организациязын чижекке ол көргүскен.

Бо чылын Чаа-Хөлдүң «Бурунгаар» колхозунга комсомолчу-аныяктарның кукуруза бригадазы бедик дүжүттү өстүрген. Ынчалза-даа бо талазы-биле хөй-хөй бригадалар багай ажылдаан. Культура-массалыг ажылдар дыка кошкак турар фактылар бар. Таңды, Каа-Хем районнарда клубтар багай ажылдап турар. Эрзин районда клубтарның ажылы чүгле кинолар көргүзүглери-биле кызыгаарлаттынып турар. Аныяктар кежээлери ховар болуушкуннар апарган. Партия организацияларының чамдык удуртукчулары аныяктар кежээлеринге барбайн турар. Ынчангаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге сагыш салырын оратор онзалап чугаалаан.

— Херээженнер колхоз бүдүрүлгезинде күш-ажыл кылып шыдаарларының 50 ажыг хуузу болуп турар. Ынчалза-даа оларның иштинде дыка хөй кижи күш-хүнүнүң минимумун күүсетпейн турары харааданчыг. Бай-Тайга районнуң «Найырал» колхозунда күш-ажыл кылыр 708 херээженнерден 531 кижи (70 хуузу) чылдың бирги чартыында күш-хүнүнүң минимумун күүсетпээн. Мындыг четпестерге моон соңгаар канчап-даа эптежир аргажок—деп, СЭКП обкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи эш **Торуг-оол** чугаалаан.

Херээженнерниң күш-ажылга киржир аргазын хандырарының, доктаамал ажылдаар уруглар яслилерин тургузарының чугулазын ол саналдаан. Херээженнерниң политиктиг кижизидилгезинге сагыш салыр. СЭКП-ниң чамдык райкомнарының секретарьлары херээженнер хуралдарынга олуруппайн, оларга илеткелдер, лекциялар кылып бербейн турарын эш Торуг-оол шүгүмчүлээн.

Дылдың, литератураның, төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы эш **Аранчын**, областың үлетпүр эргелелининң начальниги эш **Коссов**, СЭКП Бии-Хем райкомунуң секретары эш **Савнин**, Чаа-Хөл районнуң «Бурунгаар» колхозунуң партия организациязының секретары эш **Сундуй**, областың профэвилелдер чөвүлелининң даргазы эш **Намай**, областың көдээ ажыл-агый эргелелининң начальнигининң оралакчызы эш **Соколов**, СЭКП Бай-Тайга райкомунуң секретары эш **Далай-оол** олар база санал бергеннер.

КЫДАТ ДЕМДЕГЛЕЛДЕР

1. Бүгү-ле чүвеге мергежилдиг холдар

Эчэн уездиниң «Эртенги хаяа» дээр улусчу коммуназында «Бүгү-ле чүвеге мергежилдиг болур» деп аттыг шимчээшкин калбарган. Ол атты алыр кижилерниң хандырар ужурлуу он ийи негелделерни коммунаның кежигүннериниң нийти хуралы ажылдап кылган. Ол негелделер мындыг:

1) Бодунуң харыылаан адырын ханы билири-биле кады чер ажылының нийти үндезиннерин билир; 2) Дарган, бызаңчы, дашчы, тудугжу; бамбукчу болур; 3) Көдээ ажыл-агыйы чепсектериң болгаш машиналарын ажыглап билир; 4) Моторну билир; 5) рационализатор-чаартыкчы болур; 6) Хаваннарны, балыкты, куштарны, инек аймактыг буйболдарны азырап, өстүрүп билир; 7) Бижип болгаш номчуп билир; 8) Сценага ойнап болгаш ырлап билир; 9) Шыйыышкыннарны болгаш төлевилелдерни чогаадып билир; 10) Бөдүүн арга-биле химиктиг удобрениелерни (чемишчидилгелерни) белеткеп билир; 11) Шойну эзилдирип, канны хайылдырып билир; 12) Төрээн чуртунга, коммуназынга болгаш бодунуң өг-бүлезинге ынак болуп, ажыл-агыйны камныг болгаш камналгалыг ёзу-биле чорудар, кожаларын найыралчы эки көөр.

Бо атты чорутканындан бээр ийи айларның дургузунда коммунаның кежигүннериниң хуралының шиитпирин ёзугаар ону 1.404 коммунажыларга тывыскан.

Коммунаның удуртукчуларының чугаалап турары-биле алырга, бо шимчээшкин улуг ажыкты берип турар. Ол шимчээшкин ажылга коммунистиг угланыышкынны кижизидип турар, ол угланыышкын ында «Дидим күзээр, дидим хөделир болгаш дидим ажылдаар» деп сөстер-биле илергейлеттинип турар. Бо шимчээшкинниң ачызында чуртта техника болгаш культура революциязы дүргедеп, бо-даа болгаш өске-даа революцияга кадржаан ажылдакчыларның өзээ кижизиттинип турар. Бо шимчээшкин дыка хөйү кайы шагдан бээр черни чүгле тарып болгаш дээрниң оларга хайырлаан чүвезин ажаап ап болур деп санап чораан тараачыннарның идеология талазы-биле хосталырынга дузалап турар.

Коммунаның «Бүгү-ле чүвеге мергежилдиг» деп атты алган элээн каш кежигүннери-биле чугаалашкан бис («мергежилдиг» деп атты он ийи негелделерден алды негелделерни хандырып турар кижилерге тывысыр). Мергежилдиг мастер Юй Шу-фа бистерге мынча деп домактанган. Ол 21 харлыг. Бодунуң өг-бүлезинге бижикти ол бир-ле дугаарында өөренип алган. Чаа, улусчу тургузугнуң мурнунда ооң адазы элегдеп-түрегдеп, багай оран-бажыңга чурттап чораан, ол бо дугайын мынчаар чугаалаар: «Даштын чаъс чоруп турда—бажыңга база чаъс. Даштыгаа чаъс аязы бергенде, бажыңга үргүлчүлевишаан турар турган». Өг-бүле 7 му черлиг болуп, ону безин четче ажылдап албайн чораан.

1955 чылда оолдуң адазы өлген, ол боду кооперативке кирген. Харын ынчан өөренип эгелээн. Дизельдиг насостарны шиңгээдип алыры-биле ийи ай хуусаалыг курс эртирер өөредилгеже чорударга, ол кончуг өөрээн. Юй Шу-фаның бижик билбезин курстуң удуртукчулары билип кааш, ону казырын шиитпирлээн. Ону өөредилгеге артырарын ол дилээн. Курсантылардан негелделерни хандырар дээш ол хамыкты мурнай эрте туруп, чемненир болгаш дыштаныр үе-шагын кызырып турган. Өөренип алыр ужурлуг турганы дизельдиң конструкциязынга кайы-бир иероглифтер-биле демдеглеттинген янзы-бүрү 18 кезектер турган. Иероглифтерни билбес болганындан, кезек бүрүзүнге бодунуң салааларының бирээзиниң адын тыпсыр ужурга ол таваржып турган. Ийи айларның дургузунда Юй Шу-фа дизельди черле багай эвес шиңгээдип алган. Бодунуң бижик билбес чоруун база узуткаан. Дизель-моторну шиңгээдип алырда бодунуң эштеринге дузалаар дээш кожамыктар хевири-биле 12 муң иероглифтер хемчээлдиг удуртулганы ол бижээн. Амгы үеде ол удуртулга Сычуань можуну механизастаарының хөй-хөй школаларында өөредилге херексели болуп турар. Ол өөредилге херекселин кылып ажылдап турган, чамдык кезектерни иероглифтер орнунга эгезинде ол чурукчугаштар-биле ылгалдыр демдеглеп турган. Ол бодунуң ажылын он беш катап дүжүрүп бижээн болгаш кедизинде келгеш ооң нийтиге чедиңгир болурун ол чедип алган. Ооң үлегеринге хандыкшаан кадайы база бижикке өөренип эгелээн. Кыдаттың амыдыралче чаа тургузуг-биле кедүрүлген бөдүүн кижилери он-он чылдарда ышкынган чүүлдерин ынчалдыр кызымак чедип ап турар.

2. Ханы болгаш адырланган дазылдар

Сычуань можунуң найысылалы—Чэнду хоорайга октябрьның баштайгы чартыында чеде бергеш, кезер херекселдерниң болгаш хемчег приборларының заводунга барган бис. Ол заводту чүгле каш айлар мурнунда туткан. Ам ында муң-муң кижи ажылдап турар.

Ол заводтуң төөгүзү Кыдаттың хөй-хөй үлетпүр бүдүрүлгелеринге дөмейлешкек. Ол болза ССРЭ-ниң дузазы-биле туткан бүдүрүлгелерниң санынга кирип турар.

Ынчалзажок мындыг тайылбыр ылаптыг эвес болуп турар. Совет Эвилелиниң дузазы-биле Москваның «Калибр» заводунуң инженерлериниң төлевилелдерин ёзугаар болгаш ооң тускай эртемниглериниң дузазы-биле Харбин хоорайда кезер херекселдер болгаш хемчег приборларының заводун тургускан чүве-дир. Станок тудуунуң үлетпүрүн кыдаттар дүрген хөгжүде бергеш, ол-ла шыйыышкын-төлевилелдер ёзугаар Чэнду хоорайга төрелдешкек бүдүрүлгени тударын шиитпирлеп алган болду. Ам ол бүдүрүлгениң дугайында болгаш өске-даа чамдык ол янзылыг бүдүрүлгелерниң дугайында кыдаттар: «Дагаа чуургалаар» болбазыкпе дижип турарлар. Бо үлегер домакты мынчаар билзе чогуур: Харбин чуургазындан өскен дагаа чаа бүдүрүлгелер хевирлиг үре-төлүн берип үргүлчүлеп турары ол ышкажыл. Чүвениң ужуру чүл дээрге, Чэнду хоорайда тургустунган завод чоок кавы хоорайларда элээн каш бүдүрүлгелерни шагда-ла тургусканында болуп турар.

Заводтуң ажылдакчыларының бистерге чугаалааныын ёзугаар алырга, ону тударын ону эгелээриниң оранчок мурнунда-ла көрген турган. Кезер херекселдерни болгаш хемчег приборларын белеткээриниң уран аргазын өөренип алыры-биле Чэнду хоорайдан Харбинче чүс-чүс оолдарны болгаш уругларны баш бурунгаар чоруткан турган. Заводтуң фундаментизин сала бергенде мергежилдиг 300 ажыг ажылчыннар Харбинден Чэндуга чедип келгеннер. Партия комитединиң секретары-биле болгаш директор-биле чугаалашкан бис. Оларның кайызы-даа Харбинге эки школаны эрткеш, оортан бо заводка келген болганнар.

Москваның «Калибр» заводундан бир приборнуң конструкциязының дугайын дилеп, чагаа чорударга үш ай дургузунда харыызы келбээнин, ол чаңгыс приборнуң чогу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам ыңай бедидер дээш оларның демиселинге шаптык кадып турарын заводтуң директору Ян Тинси чугаалап олурган.

Кезер херекселдерниң болгаш хемчег приборларының заводунуң төрелдештир адырланып чоруткан бүдүрүлгелери-биле четче таныжып шыдаваанывыс хомуданчыг болган. Ынчалзажок, бөгүн база оларда муң-муң ажылчыннар ажылдап турарын демдеглеп болур бис.

«Дагаа чуургалап үргүлчүлевишаан». Харбинге туттунган завод ханы болгаш адырыкталган дазылдарын кыдат хөрзүнче сунуп киирген. Кезер херекселдерниң болгаш хемчег приборларының Чэнду заводунга кижизиттинген ажылчыннарның болгаш кадржаан ажылдакчыларның дузазы-биле ам-даа элээн каш бүдүрүлгелерни келир чылын Чэндунуң чоогунга тударын төлевилеп турар.

3. Бичии станоктарга улуг чүвелерни кылып турар

Ляонин можуга баргаш, Шэньян хоорайның чоогунда машина тудуунуң заводунга чордувус. Чаңчыл болган, тодаргайлаарга үлетпүр бүдүрүлгезиниң бөдүүн аргалары-биле төпчүткен болгаш ортумак үлетпүрнү холбаштырар дугайында Кыдаттың Коммунистиг партиязының көдүрген лозунгузу амыдыралда канчаар боттанып турарын аңаа көөр аргалыг болган бис. Металлургия бүдүрүлгелеринге хереглээр амгы үениң дериин бичии станоктарның дузазы-биле канчаар тургузуп турарын көрдүвүс. Тус бүрүзү улуг станоктуң кайы-бир кезээн ажылдап кылыр 19 ындыг станоктарны цехтерниң бирээзинде тургузуп каан болган. Кыдат өңнүктер ол арганы: «кымыскаяктар сөөк хемирерлер» азы «хаванны хөнекке хайындырары» деп адаарлар.

Амгы үеде заводта 10 муң ажылчыннар санаттынып турар. Дээди эртемниг чаңгыс-даа инженер-техниктиг ажылдакчы чок. Ынчалзажок завод техниктиг нарын сорулгаларны шиитпирлеп турар. Ол чорук заводтуң ажылчын коллективиниң чогаадыкчы көдүрлүүшкүнүнүң ачызында чедип алдынып турар.

Кыдаттың өске-даа заводтарында ышкаш, бо-даа заводта бүдүрүлгени эргелеп башкарарын «Тус-тузунда харысаалгалыг болур коллективтиг удуртулга» принцивин ёзугаар тургускан. Партия комитединиң болгаш профэвилел организациязының чөпшээрежилгези чокта кижини ажылга хүлээп алыр азы ону үндүрер эрге бүдүрүлге директорунда чок.

4. Бүдүрүлгелерде эргелел бөлүктери

Аньшаньның металлургия комбинадынга шургуп кире берген турган барыын үзелдиг буржуаз идегеттер массаларның санал-оналын алыр деп алгаш, бо чылдың эгезинде дацзибао дээр, авторлары боттары көскү черлерге азар улуг иероглифтерниң хана солуннарын үндүрүп эгелээннер. Коммунистер ол барыын үзелдиглерниң инициативазын сегирип алган болгаш партия кежигүнү эвестер-биле кады дацзибаоларны—хана солуннарын барыын үзелдиглерге удур үндүрүп эгелээннер. Буржуаз идегеттерге удур каш-каш он миллион дацзибаоларны заводка тос айларның дургузунда бижип үндүрген. Ооң-биле кады хөй акша-шалың болгаш хуузунда аддар-сураг дугайында эвин эртир сагыш салыр ындыг кижилерге удур демисел база калбарган. Ындыг кижилерни дүжүн хараар, ангыланчактар деп адаан. Заводтуң ажылдакчыларының чугаалап турарын ёзугаар алырга, ындыг бүдүштүг кижилер бүдүрүлгеде шагда-ла барык артпаан.

Бүдүрүлгелерниң ажылы-биле танышпышаан, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчыннарны канчаар киириштирип турарын сонуургаан бис. Заводтуң амыдыралынга улуг рольду ойнап турар нийти заводтуң эргелел комитеди-биле Баодин хоорайда машина тудуунуң заводунга таварышкан болганывыста, бо айтырыг бистерге кончуг солун болуп турган. Өске бүдүрүлгелерге баарывыска ындыг янзылыг фактылар бистерге таварышпаан.

Ынчалзажок Аньшаньга-даа, үлетпүр бүдүрүлгелеринге бистиң чораанывыс өске-даа хөй-хөй хоорайларга бүдүрүлгелер участоктарында эргелел бөлүктери-биле ужуражып тургулаан бис. Участокта ажылдап турар 10—15 ажылчыннар херексел болгаш материал-биле участокту хандырарының, күш-ажыл камгалалының болгаш үчёдунуң, участоктуң ажылдакчыларының амыдырал негелделерин хандырарының, чаа техниканы нептередириниң болгаш оон-даа өскелерниң талазы-биле хүлээлгелерни боттарының аразынга хуваажып турар. Мынчангаш бүдүрүлгени эргелеп башкарарынче ажылчыннар адаандан өрү хандыкшып, келир үеде оларга херек болгу дег чаңчылдарны чедип ап турар болган. Ажыл-агыйны удуртурунче массаларны хандыкшыдары ында партийжи удуртулганы кошкадырының эвес, харын ону бүгү хемчеглер-биле күштелдирериниң аргазы-биле чоруп турар.

5. Уханьның металлургия комбинадында

Уханьның металлургия комбинадының баштайгы домназын чоокта чаа ажыглалга кииргенин совет парлалгага мурнунда-ла дыңнаткан болгай. Келир үеде бо комбинат хөй санныг домна суугуларындан, каң эзилдирер болгаш прокат цехтеринден тургустунар. Амгы үеде комбинаттың тудуг шөлдеринде 54 муң ажылчыннар ажылдап турар. Ол бүдүрүлгеге келирге эң улуг сонуургал аңаа кадрларны канчаар белеткеп келгени болгаш белеткеп турар дугайында айтырыг болу бээр.

Амгы үеде комбинатта бар 10 муң ажылчыннардан 7 муң чыгам кижи Аньшаньдан келген. Эге школаның 6 класстарын дооскан 23 муң элээди уругларны болгаш оолдарны чоокта чаа комбинат ажылга хүлээп алган. Хүлээп алганының соонда өске хоорайларның металлургия бүдүрүлгелеринче ажылдадып чоруткан. Бир-ийи чылдар эрткен соонда олар быжыккан, мергежилдиг металлургтар болуп алган Ухань комбинадынга дедир чедип келирлер.

Үш чыл өөренир хуусаалыг техниктиг ийи школаны заводта тургускан. 200 ажыг кижи өөренип турар металлургия институду ажыттынган. Институттуң болгаш техниктиг школаларның өөреникчилери халас чемни болгаш аар-саар чарыгдалдарга акшаны ап турар. Амгы үеде бөдүүн арга-биле металл бүдүрүп ажылдап турар хөй-хөй он миллион кижилер металлургия херээниң үндезиннерин шиңгээдип ап турар болгаш шой база каң бүдүрер талазы-биле мергежилдиг миллион-миллион ажылчыннар болгаш мастерлер кадржаан металлургтарның хүрээлениң чоокку келир үеде немей долдуруп келирлер.

6. Шахтер Жан Го-сяньның чугаазы

Ляонин можуда бир шахтага чораан бис. Экскаватор машинизи, шахтаның мурнакчы кижизи Жан Го-сянь-биле аңаа чугаалашкан бис. Ооң бистерге чугаалап бергени болза:

— Эрги тургузугнуң үезинде, ылаңгыя японнарның тергиидеп турганының үезинде бистерни эң-не бак чемнер-биле чемгерип турган. Кулдаргылаштыр ажылдап, черлик ноогаалар, шуут чугаалаарга оът-сиген чип, аштан ыжыгып, аштың өлүмүнден кырлып чораан бис. Өлген кижилерниң мага-мөчүлерин тергелерге салып алгаш, хүн бүрү хөөрге сөөртүп чедирип турган бис. Кедер хепке чединместеп, бактың багы-биле чурттап, кадайларывысты болгаш ажы-төлдеривисти саткылап чораан бис.

Шахтерларның байдалы гоминданчы ёзу-чурумнуң үезинде база бичии-даа экиживээн. Чүгле Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле бодувустуң чуртувусту хостап, ооң ээлери апарган бис. Ам бистерден кым-даа базындырыгта болгаш мөлчүттүрүгге таварышпайн турар, бүгү кижилер хостуг ажылдап турар. Рис, кызыл-тас далганындан эгелээш хоолулуг эки чемнерни ап турар болгаш чурттаар черлиг-даа, идик-хептиг-даа болган бис. Бистиң уругларывыс 9 харлыындан эгелээш өөренип чоруп турар. Недельдиң бир хүнүнде дыштанып турар бис, шаанда ындыг турбаан.

Шаанда бижик билбес чораан болзумза, ам бижикке өөренип алган, солуннарны номчуп турар мен. Чүгле бодум эвес, кадайым база өөренип турар. Кыдаттың Коммунистиг партиязының болгаш Совет Эвилелиниң дузазының ачызында бо бүгүнү чедип алган бис. Бистиинде чедишпес чүүлдер ам-даа бар, ынчалзажок бүгүдеге аас-кежиктиг, байшыдалгыр амыдыралдың үези удавас эгелей бээр дээрзинге ханы бүзүрелдиг бис.

Г. ОБЪЕДКОВ.

* * *

ГДР-ниң болгаш Барыын Германияның аразында садыг дугуржулгазы

БЕРЛИН. (СЭТА). АДН агентилелиниң дыңнатканын ёзугаар алырга, Герман Демократтыг Республиканың болгаш Барыын Германияның даштыкы садыг организацияларының аразынга Рурдан ГДР-ге дагүлетпүрүнүң продукциязын 11 миллион марка акша түңге дужаар дугайында керээге Берлинге ат салган. Керээге дүүштүр ол дужаалгалар саат чок эгелээр ужурлуг.

Япониянын милитаризастаарының чаа планы

ТОКИО. (СЭТА). «Токио симбун» солуннуң дыңнатканын ёзугаар алырга, национал камгалалдың эргелели 1960—63 чылдарда Япониянын чепсектиг күштерин көвүдедириниң чаа планын ажылдап кылгаш, шериглерниң бүгү үш хевирлериниң штабтарының аразынга ол планны шагда-ла дугуржуп алган. Ол план ёзугаар шериг төзевилелдери 1960 чылдан эгелээш чыл бүрү 200 миллиард иен акша болуп, 1963 чылда 330 миллиард иен түң чедер.

Солуннуң дыңнатканын ёзугаар алырга, янзы-бүрү хевирниң башкартынар снарядтары-биле япон армины чепсеглээринче улуг кичээнгейни салып турар. Чепсектиң ол хевирин АКШ-тан алырын, а ол ышкаш ону япон шериг заводтарынга бүдүрерин бодап турар. Шеригдалай флодунуң күчүзү план ёзугаар ийи ажыг катап улгадыр.

Прэзидент Вильгельм Пикке ГДР-ниң Министрлер Чөвүлели даңгырак берген

БЕРЛИН. (СЭТА). Министрлер Чөвүлелиниң даргазы О. Гротевольдуң тургусканы болгаш Улус палатазының бадылааны, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даңгыраан Герман Демократтыг Республиканың президентизи Вильгельм Пик Индершенхаузен ордузунда бодунуң турар черинге хүлээп алган деп АДН агентилели дыңнаткан.

Министрлер Чөвүлелиниң даргазы О. Гротеволь президент В. Пикке чазактың кежигүннерин таныштыргаш, Улус палатазының чүүлдүгзүнүп көргени чазак программазын күүседиринге бодунуң бүгү күштерин Министрлер Чөвүлели бээр дээрзин бүзүреткен. Ол программа немец улустуң үндезин эрге-ажыктарынга таарыжып турар; оон үндезини болза тайбынны камгалаар болгаш хандырар дээш, социализмниң тиилелгези база тайбың болгаш демократтыг үндезинге Германияның национал чаарты төрүттүнүүшкүнү дээш демисел болур.

Министрлер Чөвүлелиниң кежигүннерин Улус палатазының бир үн-биле бадылааныңга холбаштыр президент В. Пик оларга байыр чедирген болгаш чоннуң чаагай чоруунга таарыштыр үре-түңнелдиг ажылдаарын оларга күзээн.

ГДР-ниң партия-чазак төлээлери Польшада келген

БЕРЛИН. (СЭТА). АДН агентилелиниң дыңнадыын ёзугаар алырга, Герман Демократтыг Республиканың ГСЧП ТК-ның бирги секретары В. Ульбрихт баштаан партия-чазак төлээлери Польша Улус Республиказже Берлинден чорупкан болгаш Варшавада чедип келген.

ВАРШАВА. (СЭТА). Күрүне чөвүлелиниң кежигүнү, ПКАП ТК-ның бирги секретары В. Гомулка баштаан Польша Улус Республиканың күрүне төлээлериниң болгаш ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы, ГСЧП ТК-ның бирги секретары В. Ульбрихт баштаан Герман Демократтыг Республиканың күрүне төлээлериниң аразынга декабрь 10-да ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң бажыңынга чугаалажыышкыннар болган.

ВСАП ТК-ның пленуму

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң калбак пленуму бо чылдың декабрь 5-тен 7-ге чедир Будапештиге болган деп «Непсабадшаг» солун дыңнаткан. Пленум дараазындагы айтырыгларны чугаалашкан:

1. ВСАП-ниң съездизин чыылдырар дугайында санал. Илеткелчи—Янош Кадар.

2. 1959 чылда улус ажыл-агыйының планының дугайында доктаал. Илеткелчи—Антал Апро.

3. Партияның аграр политиказының айтырыгларының талазы-биле саналдар. Илеткелчи — Йене Фок.

ВСАП-ниң съездизин келир чылдың ийиги чартында чыылдырар деп шиитпирни үндүрген. 1959 чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планын Төп Комитет бадылаан, үш чыл планын чугаалажып турарының үезинде ооң директиваларын чүүлдүгзүнген турган. Партияның аграр политиказы-биле холбаалыг айтырыгларны пленум чугаалашкан болгаш чогуур шиитпирни үндүрген. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXI съездизинге ВСАП-ниң баар төлээлериниң составын Төп Комитет бадылаан.

Венгр партия-чазак төлээлери Прагада чеде берген

ПРАГА. (СЭТА). Чехословак телеграф агентилелиниң дыңнатканын ёзугаар алырга, Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш Чехословак Республиканың чазааның чалаанын ёзугаар Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының болгаш революстуг ажылчын-тараачын чазааның төлээлери найыралдың аян-чоруун кылып Прагада чеде берген. ВСАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазы Ференц Мюнних биле ВСАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, күрүне министри Дьердь Марошан төлээлерни баштап чоруур.

ЧКП ТК-ның бирги секретары Антонин Новотный, чазактың даргазы Вильям Широкий, Национал хуралдың даргазы Зденек Фирлингер база Чехословакияның Коммунистиг партиязының болгаш Чехословак Республиканың чазааның төлээлекчилери венгр аалчыларны уткуп алганнар.

Чехословакияның найысылалының муң-муң ажылчы чоннары венгр төлээлерни уткааннар.

Чехословак Республиканың президентизи, ЧКП ТК-ның бирги секретары Антонин Новотный аалчыларга байыр чедирген. Аалчыларның өмүнээзинден Ференц Мюнних харыы байыр чедирген.

ПРАГА. (СЭТА). Чехословак телеграф агентилелиниң дамчыдып турарын ёзугаар алырга, Чехословак Республиканың төлээлериниң болгаш Венгр Улус Республиканың төлээлериниң аразында чугаалажыышкыннар Прага Кремлинде октябрь 10-да эгелээн.

ВДР-ниң Национал хуралының сессиязы

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның Демократтыг Республиказының Национал хуралының тоску сессиязы ажыттынган.

Сессияның хүн чурумунуң кол айтырыы—1958—1960 чылдарда экономиканы болгаш культураны хөгжүдериниң үш чыл планын бадылаары болуп турар. Президент Хо Ши Мин, чазактың премьер-министри Фам Ван Донг баштаан кежигүннери, а ол ышкаш даштыкы дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары болгаш ССРЭ-ниң ВДР-де элчини Л. И. Соколов сессияда олуржуп турар.

ВДР-ниң Национал хуралының доктаамал комитединиң даргазы Тон Дык Тханг сессияны ажыткан. Сөөлгү сески сессиядан бээр хуралдың ажыл-чорудулгазының дугайын депутаттарга ол илеткээн.

Президент Хо Ши Минге сөс берген.

Конституцияга өскерилделер киирер талазы-биле ооң баштааны Национал хурал комитединиң ажылының дугайын Хо Ши Мин дыңнаткан. Комитет бодунуң ажылын колдуунда доосказ деп ол медеглээн болгаш конституцияның чаа төлевилелин ээлчеглиг сессияга чугаалажып көөр кылдыр киирерин саналдаан.

Республиканың делегей болгаш иштики байдалының дугайында, амгы үе-чадада вьетнам улустуң сорулгаларының дугайында илеткелди премьер-министр Фам Ван Донг кылган.

КУДР-ниң статистика эргелелиниң дыңнадыы

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Үлетпүрнүң нийти продукциязын бүдүрер талазы-биле бо чылдың планын республика декабрь 3-те күүседип дооскан деп КУДР-ниң Төп статистика эргелели дыңнаткан. Айыттынган үениң дургузунда үлетпүр продукциязын эрткен чылдың бүгү үезинге деңнээрге 18 хуу хөйнү бүдүрген. Дайын мурнундагы 1949 чылдынга деңнээрге үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрери 3,2 катап өскен.

Совет саналдарны чугаалажыр

ЛОНДОН. (СЭТА). Берлин айтырыының талазы-биле совет нотаны чугаалажып көөрү-биле Англияның, Каттышкан Штаттарның, Францияның болгаш Барыын Германияның даштыкы херектер министрлери декабрь 14-те Лондонга ужуражыр деп турары билдингир апарган деп Пресс Ассошиэйшн агентилели медеглээн.

Францияның Компартиязының парламент бөлүүнүң медеглели

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының парламент бөлүүнүң хуралы болуп, ук бөлүктүң Вальдек Роше баштаан бюрозун аңаа соңгаан.

ФКП-ниң парламент бөлүү дыңнадыг чарлап, чөптүг эвес соңгул[illegible] системазының түңнелинде чаа Национал хурал чурттуң ёзулуг бодал оналын илеретпейн баар дээрзин ол дыңнадыгда онзалап демдеглээн.

Шынын алырга, Францияның 3682 муң бадылаашкыннарны алган Коммунистиг партиязы чүгле 10 депутаттарлыг болуп турда, 3 миллион 600 муң чыгам хире-ле бадылаашкыннарны алган ЮНР партия 189 депутаттарлыг болуп турар.

Ынчангаш бир коммунист-депутат 388 муң соңгукчуларны, а ЮНР-ниң бир депутаты 19169 соңгукчуларны төлээлеп турары ол-дур деп дыңналыгда чугаалап турар

Национал хурал болза кедергей реаксылыг хөй нуруунуң тергииделиниң алаангa болу бээр деп дыңнадыгда оон ыңай чугаалап турар. Парламент соңгулдаларының түңнелдери реаксылыг болгаш фашистиг күштерниң күштүг ыйыышкынының дугайын херечилеп турар. Ол чорук ажылчыннарны болгаш демократ[illegible] күштерни чарылдырар талазы-биле социалистиг партияның болгаш радикальдар партиязының үргүлчү чорудуп келген политиказы-биле дыка улуг чергелиг тайылбырлаттынып турар.

Ооң-биле холбаштыр ажылчыннарның, тараачыннарның болгаш бүгү республиканчыларның эвилелиниң эргежок чугулазын дыңнадыгда онзалап демдеглээн.

Авторитарлыг конституцияны хүлээп алырының ужурунда бөлүктүң ажыл-чорудулгазын Национал хуралдың иштинге кызыгаарланчак хемчээлдерге боттандырар апаар деп чүвени барымдаалааш Коммунистиг партияның парламент бөлүү улус массаларының деткимчези-биле чурттуң негеп турар политиказын чорударын бодунуң талазындан чедип алыр дээш бүгү күженишкиннерни салыр апаар деп дыңнадыгда чугаалап турар.

Ук бөлүк ылаңгыя Алжирге чугаалажышкыннар дээш, хосталганы болгаш күрүне школазын камгалаар дээш, а ол ышкаш тайбың болгаш национал хамаарышпас чорук дээш демисежир апаар.

Ажылчы чоннарның амыдыралының байдалдарын экижидериниң эрге-ажыктарынга таарыштыр парламент бөлүү ылаңгыя нургулайында бүдүрүлге ээлеринден акшаландырып тургаш, ажыл чоктарга пособиелер төлээринге ыяавылагы фондуну тургузарын; ажылчы чоннарның өг-бүлелеринге чедиңгир өртектерлиг чуртталга бажыңнарын тударын, өөредилгени демократтыг чаартырын; назылап-кырааңда пенсияларны болгаш пособиелерни 20 хуу бедидерин негеп турар беш хоойлу төлевилелдерин белеткээрин шиитпирлээн.

Национал хуралдың ажылдаар апаары чаа байдалдарда болдунарла аргалыг болу бээри билек-ле бо саналдарны парламент көөр кылдыр киирер.

Суданның премьер-министриниң медеглели

ХАРТУМ. (СЭТА). Суданның премьер-министри генерал Аббуд индий корреспондентилер-биле беседазынга Суданның чаа чазаа херек кырында боттуг нейтрализмниң политиказын барымдаалап турар деп медеглээн. Судан болза найыралчы кандыг-даа күрүнеден чепсекти белек кылдыр азы дузаламчы хевири-биле ап болур дээрзин ол онзалап демдеглээн. Ынчалзажок Суданның херээлээн чепсээнге кандыг-даа негелделер саналдаттынмас болуруң барымдаалаар апаар.

Судан база кирип болгу дег араб федерацияны тургузарының идеязын ол канчаар көрүп турарыл деп айтырыгга харыылавышаан, чазак ол айтырыгны тодаргай өөренип көрбээн деп генерал Аббуд чугаалаан.

Суданның болгаш Каттышкан Араб Республиканың аразында харылзааларга хамаарыштыр премьер-министр бүгү-ле шиитпирлеттинмээн айтырыгларга, ылаңгыя Нил хемниң суглары ажыглаарының айтырынга хамаарыштыр КАР-биле дугуржулга чедип алырынга кончуг идегеп турар мен деп медеглээн. Эргежок чугула апарза президент Насер-биле ужуражырынга ол белен.

Күрүнениң хамаарышпас чоруун болгаш судан улустуң депшилгезин хандырарынга боттуг эргелел чери тургустунган деп бүзүрей бергенивис кандыг-даа үеде судан армия чайгылыышкыннар чокка казармаларга ээп келир деп генерал Аббуд онзалап демдеглээн. Ол сорулгаларны чедип алырынга демократияның чогуур хевирин хандырары база эргежок чугула.

Редакторнуң оралакчызы
Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 3 — 62, редакторнуң оралакчызының, иштики информация килдизиниң 3 — 88, харысалгалыг секретарының, культура болгаш амыдырал килдизиниң 4 — 98, партийжи амыдырал, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт, көдээ ажыл-агый килдистериниң 3 — 68, чагаа килдизиниң база бухгалтерияның 3 — 65.

ТС—01150.

Культура эргелелиниң типографиязы.